

**Блаженніший Отець Мирослав Іван
Кардинал Любачівський**

Чи справді було хрищення Росії 988 року?

**Рим — Мюнхен
1986**

**Блаженніший Отець Мирослав Іван
Кардинал Любачівський**

**Чи справді було
хрищення Росії 988 року?**

diasporiana.org.ua

**Рим — Мюнхен
1986**

Український Освітній Інститут, Мюнхен

Ukrainisches Institut für Bildungspolitik, Zeppelinstr. 67, 8000 München 80

Druckerei «Cicero» e. G., Zeppelinstr. 67, 8000 München 80

Чи справді було хрищення Росії 988 року?

Вже від кількох років, чуємо, що Росія готується до святкування Тисячоліття Хрищення Росії й Московська Патріярхія видає на це грубі мільйони. Дивна непослідовність! Атеїстична держава взялася до святкування тисячоліття хрищення, тобто прийняття християнства новими вірними, послідовниками Христа, котрих вона переслідує й нищить усякими способами, кажучи, що Бога нема, а релігія це “опій-народу”!

Недавно 1984 року вийшла розкішна книжка: “Православна Церква в Росії”, зі вступним словом одного відомого князя католицької Церкви, де між іншими проблемами говорить про тисячоліття хрищення Росії.

Тож при Божій допомозі розгляньмо цю справу й справу Церкви в Росії.

У Вінніпезі 16 вересня 1984 р. відбулася зустріч Святішого Отця Івана Павла II з українською спільнотою, під час якої він звернув до неї такі слова:

“Дорогі Браття і Сестри,

Яка то радість бути сьогодні з Вами у Митрополичому Соборі св. Володимира й Ольги у Вінніпезі. Вітаю Вас, Владико Архиепископе Германюк, всіх інших моїх Братів у єпископстві і Вас, зібраних в ім'я Господа нашого Ісуса Христа. З радістю зауважую представників епархій: Едмонтон, Торонто, Новий Вестмінстер і Саскатун. Через Вас пересилаю моє сердечне привітання всім вірним Української Католицької Церкви візантійського обряду і всьому українському народові в Канаді. Вітаю Вас як Ваш брат слов'янин, що у великій мірі бере участь у Вашій духовості та спадкоємстві. Я особливо щасливий бути разом з Вами, коли зближаємося до торжественного святкування Першого Тисячоліття Християнства на Україні. Через Вас я обіймаю з любов'ю у Христі увесь Нарід Вашої Батьківщини, разом з його історією, культурою та героїзмом, що ним він жив у сильній вірі. Слава Ісусу Христу!

Як католики українського візантійського обряду, Ви стали спадкоємцями великої духовної традиції, що сягає

тисячу років назад, до часів святої Ольги та її внука Володимира. Хто ж то міг був знати тоді, що та віра зростеться так тісно з Вашою культурою і такий вплив матиме у Вашій історії, вплив, що його принесла ласка Спасення в житті Ваших предків?

Багато можна б сказати про цю історію, що нерідко була пов'язана з історією мого рідного народу. Наша зустріч нині, що має місце, сказати б, на порозі торжественного святкування Тисячоліття Християнства в Києві і по всій Україні, несе наші думки і наші серця ген назад почерез століття славної історії Вашої віри. Ми відчуваємо глибоку вдячність до Бога в першій мірі тому, що дав Вам ласку вірності до Католицької Церкви і відданости Наступникам святого Петра, яку було дано Вашим предкам. Як Архиепископ Кракова я пізнав і оцінив пребагату спадщину українського Народу, особливо узглядену на мучениках Холму і Підляшшя, що пішли слідом і за прикладом святого Йосафата, великого апостола єдності і яку видно у пастирській ревності так багатьох Ваших Єпископів аж по наші дні. Великі мужи й жінки української історії заохочують і Вас сьогодні жити у Вашій католицькій вірі з таким же, як вони завзяттям і ревністю. Вони подають Вам надхнення працювати й молитись безперестанку за єдність усіх християн. У численних екуменічних змаганнях Церкви вірні візантійського обряду, себто власне Ви, мають особливе завдання у відношенні до Східніх Християн, що не є в повній єдності з Петровою Столицею.

Вам належить привілей сповнити бажання Другого Ватиканського Собору, висловлене в Декреті про Екуменізм, а саме: Нехай усі пам'ятають, що знати, шанувати, зберігати та плекати цю таку багату обрядову та духовну спадщину Східніх Церков, є дуже важливе для вірного зберігання повноти християнської традиції та досягнення поєднання між східніми та західніми християнами. Ваша українська спадщина і Ваша візантійська духовність, богослов'я і літургія добре готують Вас до цього важливого обов'язку, старання примирення та повної єдності. Нехай же серця всіх єпископів, священників, монахів та мирян будуть сповнені палким бажанням, щоб справ-

дилися гарячі слова Христової молитви: “Щоб усі були одно, як Ти, Отче, в мені, а я в Тобі, щоб і вони були в нас об’єднані; щоб світ увірував, що Ти мене послав” (І. 17,21). А те бажання єдності може здійснитись тільки тоді, коли вона буде йти рука в руку із щирою братньою любов’ю до всіх, тобто Христовою Любов’ю, що не знає границь ані винятків. Така християнська любов отворить наші серця перед світлом Божої істини. Це допоможе вияснити ті різниці, які ще ділять християн, зміцнити будуючий діалог та взаємне розуміння і в той спосіб пособляти спасінню душ та єдності всіх у Христі. А треба пам’ятати, що цю християнську любов оживляє молитва і покаєння.

Дорогі Браття і Сестри! Добре бути нині з Вами. Я радію, коли бачу Ваших дітей, одягнених у Ваш прекрасний народній стрій і спостерігаю, що Ваша молодь зростає у повній свідомості свого народнього походження та релігійного кореня. Я лучуся з Вами в подяці Богові за те багатство засад і традицій, які спомагали й затіснювали зв’язки у Ваших родинах, і закладали основи для Церкви та спільноти. Зберігайте завжди з питомою гордістю ту спадщину віри і культури, що є Вашою власною. Я заносу це моління, разом з Вашими молитвами, до Непорочної Діви Марії, Цариці України, благаючи її хоронити Вас своєю материнською любов’ю і довести Вас якнайближче до Її Божественного Сина, Ісуса Христа, — Спасителя світу. Любі приятелі! Скажу словами Апостола Петра: “Мир вам усім, що в Христі” (1 Пт. 5,14)”.

Повище наведено майже в цілості промову Святішого Отця у Вінніпезі. Спитаєте, чому? А тому, що мені хотілось почути, що скаже Папа Іван Павло II про хрищення Росії, що його скрізь пропагують уже від кількох літ московський патріархат і комуністичні часописи. Однак, ніякого, навіть найменшого, натяку на це я не знайшов, ба щобільше, Святіший Отець оминає навіть давню назву Русь-Україна, вживаючи виключно новішої назви Україна. Можливо, що робить це тому, щоб не дати комуністам нагоди до дезінформації, що хрищення українського народу в Києві 988 року було хрищення російського народу.

А, може, воно й справді було так, як твердять большевики? — запитає дехто головню на Заході, який про справи релігії Сходу Європи майже нічого не знає.

Щоб знайти відповідь на це питання, треба звернутись до давніх джерел історії — літописів. Найважливіший із них це твір Нестора: “Повість временних літ”, що мав величезний вплив на історію України. Б. Д. Греков назвав його “одним із виявів людського генія, якому доля дала невмирущий інтерес протягом віків”.¹ Та вона не збереглась у своєму первісному вигляді. Вже 1116 р. Володимир Мономах наказав ігуменові Видубицького монастиря Сильвестрові її перередагувати, що той і зробив, поставивши на ній своє власне ім'я. “Повість” перераблялась та переписувалась багато разів. До наших часів збереглась вона у кращому вигляді у Лаврентійському (1376 р.) та в Іпатському (початок XV ст.) списках.² У XVIII ст. здебільша на Лівобережжі виходять твори, які генетично зв'язують історію Гетьманської доби з Княжою. Так в 1730-х роках вийшло “Краткое описание Малороссии”. 1751 р. “Описание о Малой России”, Григора Покаса, “Летописное повествование о Малой России и ее народе...” Олександра Рігельмана (1785-1786), “История о Малой России”, М. Антоновського (1799) та інші. Вони доводили, що українське козацтво, — це прямі нащадки тих “русів”, які створили могутню та славу Київську державу.³ Історіографія XIX-XX ст. ще далше вказує на державницькі традиції Козацько-гетьманської доби.⁴ Українські історики на еміграції під проводом М. Грушевського вказують на безперервність історичного процесу України і відрубність історичних процесів України та Великої Росії.⁵

З другого боку, концепція історії України згідно з “Большой Сов. Энциклопедией” така: Київська держава об'єднала слов'янські племена. У XI ст. почало відокремлюватись Ростово-Суздальське князівство. Наслідком татарської навали переходить туди людність із південних земель. У XIV ст. центром Ростово-Суздальської області стала Москва. У XIV-XVI ст. спільність території сприяла виникненню великоруської мови.⁶ Історики XX ст. (К. Гуслистый, Ф. Ястребов, В. Дяченко)

розійшлися з російськими істориками з 1860-тих років. На підставі вивчення джерел вони доводили вищість культури України XVII-XVIII ст. і вплив її на культуру Московщини.⁷ Та ідеї, висловлені в Советській Енциклопедії щодо історії Української ССР, у мільйонах підручників поширювали дезінформацію про історію України.⁸ Так усі досягнення не лише українських, а й російських учених, усе, що дала українська історіографія — з наказу комуністичної партії, без дискусій, без аргументів викреслено, і советська історіографія повернулася на старі рейки російської історіографії.⁹

Московські книгописці потатарської доби, спираючися на київським походженні московської династії, присвоюють собі не тільки політичне, але теж християнсько-церковне спадкоємство по Київській Русі-Україні, дарма, що ані християнсько-церковної ані політичної тяглости поміж московською державою та її Церквою і християнством та політичним ладом Русі-України нема ніякої. Таку тяглість посідали землі українського народу в межах литовсько-польської держави.¹⁰

Перший науковий твір на тему Церкви на Україні подає Юліян Пелеш, пізніший перемиський єпископ.¹¹ Він охопив історію Церкви цілої Русі-України, але тільки до Берестейської Унії, і то лише Української Католицької Церкви. Майже три століття історії Української Католицької Церкви подав єпископ Едвард Ліковський¹², у своїх двох творах. До київської доби найбільше ужиточним може бути праця Е. Голубінського, “История Русской Церкви”, 2 томи, Москва, 1901.¹³

Часи офіційного утвердження християнства в Україні попередило кілька століть неофіційного його існування на українській землі кілька століть раніше. А ці століття попередили довгі часи доісторичного та ранньо історичного життя українського народу з власною цивілізацією, яка надавала своєрідні риси — окремої індивідуальності — київському християнству по охрищенні Русі-України. Щойно офіційне прийняття християнства зробило з Русі-України провідний чинник на Сході середньовічної Європи.¹⁴

“Київське Християнство”, це нині вже наукове поняття із чітко означеним змістом - як схрещення східнього християнства із західнім на базі дохристиянської культури придніпрянської Русі-України. Воно спричинилося до створення виразного духового обличчя української нації як окремої індивідуальності вже перед кінцем XI ст. З занепадом самостійної держави українців у пол. XIV ст. християнська Церква заступила українському народові колишню державну владу, ставши установою, що репрезентує цілий нарід. Об неї як об найсильніший бастион народу, відбивалися чужинецькі наступи, спрямовані до знищення окремої особовости українського народу.¹⁵ Від XIV-XVII ст. — з боку Польщі, а від половини XVII ст. аж понині — з боку московського православ'я, а останньо — з боку московського комунізму. Москалі, при винищуванні християнства, питомого українському народові, стосували не тільки фізичне насильство, але й модерні засоби наукової та літературної пропаганди, затемнивши правдивий образ минулого як серед чужинців, так і серед українців. Над витворенням тенденційної опінії у релігійних справах працювала не лише царська православна Росія, але й далі працює атеїстично-комуністична Москва. Яко “Третій Рим”, вона болюче сприймає відношення України до папського Риму і ця проблема займає у її тенденційних творах центральне місце.¹⁶

По думці недавно померлого російського історіософа та дослідника київського християнства, Федотова, київське християнство було одним з найкращих способів реалізації Христової науки в цілому християнському світі. Воно не знайшло ніякого продовження, додає Федотов, в московському християнстві, яке було зовсім іншим, часто протилежним до київського християнства.¹⁷

Візантійська наука про нерозлучність державної та церковної влади та про обов'язок Церкви стояти на службі політики держави продістається на північ, де ту церковно-державну політику в колісці московського народу стосували молодша лінія князів Мономаховичів, починаючи від половини XII ст., від Юрія Довгорукого, а потім за Андрія Боголюбського. У цій відокремленій

частині розкладеної Руської Держави загниджується суто візантійська практика, що церковна влада стоїть на услугах світської влади, засада чужа Київському Християнству.¹⁸ Історики Церкви стверджують один певний факт, що українська Церква, mimo присутності Грецьких митрополитів у Києві, ані одним офіційним актом до половини XV ст. не ствердила свого зірвання з Римом, але також не нав'язала офіційно ієрархічної залежності від Риму. Найближчі та прямі зв'язки Києва з Римом були в перших десятиліттях християнства на Русі за Володимира та Ярослава, коли Київська Церква адміністративно була незалежною від візантійського патріарха. Русько-Українська Церква як частина Східної Церкви, принаймні до половини XIII ст., була від Риму відчужена, а не відлучена.¹⁹

Критичною подією в історії християнства на терені східної Європи стає Фльорентійська Унія (1439). Притискана з усіх сторін Візантія постановила скористати з Вселенського Собору, скликаного до Феррари, а опісля до Фльоренції, та із запрошення папи Євгена IV. Патріарх Йосиф і цісар Іван VIII довели до згоди між роз'єднаними Церквами; між головними творцями того поєднання був теж київський митрополит Ісидор, що ще від монгольських часів мав осідок у Москві. Московський цар Василь II, сподіючись, що на руїнах Царгороду Москва стане спадкоємцем проти-римського християнства, ув'язнив митрополита Ісидора, бо поєднання Церков було цареві небажане з релігійних та політичних міркувань. Зрештою, від Андрія Боголюбського, продовж 200 літ московський нарід годований візантійською пропагандою проти Риму, уважав його осідком "антихриста".²⁰ Натомість до церковного об'єднання у Фльоренції поставилося позитивно громадянство українських і білоруських земель. Київський князь Олелько, передав у руки митрополита Ісидора всі церковні маєтки, та запрошував осісти в Києві, як осідку Київських митрополитів. Теж і єпископи українських та білоруських земель, а з ними й боярство та міщанство, признали Ісидора своїм церковним зверхником. Советський історик Церкви Рамм²¹ пише, що папський

Рим використовував український сепаратизм для своїх церковних цілей. Тому в Москві прийшли до переконання, що митрополитові, який має осідок у Москві, неможливо керувати епархіями України й Білорусії, і 1448 р., по виборі нового московського митрополита Йони, проголошено, що він уже є тільки митрополитом московським.

Фльорентійська Унія не була по-нутру й Польщі, бо Україна й Білорусія, ставши католиками східнього обряду під владою папи, робили католицьку місію Польщі непотрібною. Тому вона подібно, як і Москва, відкинула Фльорентійську Унію на Русі. А польський король та великий князь литовський Казимир уклав з московським Василієм II умову у Вільні, якою зобов'язувалися не допустити Ісидора на київський престіл і примусити східніх єпископів України й Білорусії визнати владу московського митрополита Йони. Цю Віленську Умову папа Пій II уневажнив, та й найменував 1458 року на місце Ісидора його учня митрополита Григорія. Признаючи його київським митрополитом, ствердив, що до Київської Митрополії вже не будуть належати землі Московщини, яку було визнано "країною невірних" (*terra infidelium*).²² Проти того Польща вже більше не виступала. Коли ж Турки 1453 р. опанували Царгород, а новий патріарх повернув до роз'єднання Церков, то під московським натиском на Польщу, київський митрополит Йосиф II Солтан 1507 р. мусів знову перейти під поспух візантійського патріарха.²³

Перша відома українська держава існувала в добі антів від третього до сьомого століття, знищена навалою аварів. Її відновлено у восьмому столітті зі столицею у Києві.²⁴ Її розбудували зокрема князі Аскольд і Дир, а кн. Олег "віщий" поширив ролю української мілітарної і торговельної сили поза межі України. Центром "Руської Землі" був трикутник Київ, Чернігів і Переяслав. Київ став "матір'ю городів руських", чи політичним ядром, з якого зорганізовано увесь східньо-європейський простір в одну велику Українську Державу... Запрошені варяжські князі й дружинники скоро утотожилися з інтересами українського простору, ставши частиною його політичної

і мілітарної верхівки. Вони повели далі політичну організацію цього простору та його мілітарну оборону від Заходу й Сходу в інтересі того українського народу. Це історія вже X століття аж до вел. кн. Володимира Святославича.²⁵ Олег об'єднав під своєю владою багато східньо-слов'янських племен: полян, сіверян, деревлян, уличів, тиверців, а також радимичів, кривичів і ільменських слов'ян. Він поклав початки під майбутню Київську Імперію.²⁶ У договорі 944 р. Русь і Візантія складають у Царгороді й Києві паритетну християнську присягу. При ратифікації договору міжнароднього характеру українська сторона виступає і як християнська і як поганська на рівних правах.²⁷ Наступниця Ігоря, княгиня Ольга, яких 10 літ згодом уводить християнство у княжій родині. Можна б сказати, що за Ігоря християнство дійшло до політичної верхівки країни, доступило до державного трону та ввійшло до державної думи: а за його наступника мирно посіло київський княжий стіл, без якогось внутрішнього замішання і революції.²⁸

Княгиня Ольга стала християнкою десь коло 955 р., не зобов'язуючи, однак, до подібного акту ні народу ні своїх безпосередніх наступників. Володимир Великий, що з початку панування був поганином, вже по першому десятилітті князювання мусів змінити свою релігію, прийнявши християнство, яке стало офіційною і загальною релігією держави. Цим фактом українська держава стає ініціатором поширення християнства.²⁹ Започаткований княгинею Ольгою процес звороту Київської Держави до християнства завершив 30 літ згодом її онук Володимир Святославич, спадкоємець держави Святослава. Із свідчень сучасників треба прийняти, що в основі рішення Володимира лежало глибоке світоглядове переконання про правдивість і спасенність християнської релігії. Мали вплив і внутрішньо- та зовнішньо-політичні мотиви. Щодо зовнішньої політики Володимира, імперія не мала в своїм просторі конкурента й діяла цілком суверенно. На просторі від Балтики до Чорного моря, включно з Кримом, від Сяну й Висли до Півкавказзя і Поволжя діяла одна, свідомо себе й своїх завдань та можливостей, державна воля — воля Воло-

димира.³⁰ Незаперечним фактом є, що український нарід і Українська Держава охристилась під кінець десятого століття (988 р.) не за почином якоїсь зовнішньої, чужої місіонерської акції, але силою внутрішніх переконань і провідників і народу.³¹

Підготівля хрищення народу вимагало довшого часу. Брак якоїсь опозиції вказує, що акція хрищення була повністю підготована. Тому новіша історія обстоює рік 990 як дату Хрищення Руси-України. (Історики: Голубінський, Бавмгартен, Томашівський, Ковалевський, Карташев, Амман, Коструба й інші).³² Як на місце масового хрищення киян кївські перекази вказують на кївський Хрещатик. Та історія загально пов'язує це місце із гирлом річки Почайна, при її впливі в Дніпро (Голубінський). Очевидно, це мусіло бути загально доступне місце, недалеко та всім знане. Хрищення мусіло бути доступне для духовенства, яке христило й проказувало відповідні молитви.³³

Таким торжественним публічним актом Київ і кияни дали початок, за яким пішли інші українські міста й села. Цей процес вимагав часу, праці й зусиль, а передусім мудрости й терпеливості. Хрищення українського народу було актом зрілим, відповідно довершеним, гідним і згідним з вимогами людської свободи. Він увійшов глибоко в душу українського народу й стався його власним — рідним.

Відносно російського народу, а також його хрищення, яке комуністи разом із московською патріархією так дуже пропагують, науковець Георг Лейббрандт пише таке в книжці "Україна", виданій у Берліні³⁴: "Від Вікінгів, Руотсі, виводиться назва Дніпрової Держави — Русь, яка осталась навіть і тоді, коли український нарід сам став творцем своєї власної держави. Спочатку ця назва стосувалась також до династії Вікінгів і до їхнього краю. Але пізніше розтягнулася на Кївську Державу і на предків сьогоднішніх українців. Білоруські й Московські землі належали до Русі, як другорядні: але Київ, ще в XI і XII сторіччях проходить у хроніках як властива Русь."³⁵ Згадані у примітці "24" (сторінка 53) історики уважають, що "Русь" — це прадавня місцева назва. Проте фаль-

шивим є приймати на підставі звукової подібності, що Київ був зародком Росії в значенні безпосередньої причиновості. Московське Князівство (пізніша Імперія) виступає на арену східної Європи щойно в XVI сторіччі. Ця молода держава була знана як Московія, а її мешканці московіти — москалі, це дійсні предки сьогodнішньої Росії, й вони створили дійсну базу пізньої російської держави. Расово з переважливим угро-фінським і зокрема монгольським кровозмішанням і впливом Москва розвинулась у могутній фактор, і піднесла претенсії на гегемонію у Східній Європі, виступивши як спадкоємець давньої Українсько-Київської держави.

Держава засвоїла собі у зміненій формі дотеперішню народню назву Українців: Русь. Та не лише на підставі тої зміни назви, або радше грабунку, Москві вдалося історично обґрунтувати своє могутнє становище. Багато сприяла цьому ще й розпропагована неіснуюча “близькість” всіх “русских”: Великорусів, Малорусів і Білорусів.³⁶ У дійсності, однак, ідеться тут про три різні народи: український, білоруський і московський.

Вже з тої причини нащадки правдивих носіїв давньої Київської Держави були змушені вживати сучасної назви, щоб у той спосіб відкинути панславістичне намагання так званої російщини. Україна й українці це стародавня назва, яка часто проходить ще в літописі Нестора. Деякі вчені пояснюють цю назву як “граничний край”, інші — як “внутрішній край”. З бігом часу це означення розтягнулось на весь нарід колишньої Київської Держави і в тому значенні його вживано, почавши від середньовіччя, в цілій Європі, а передусім у Німеччині, в атлясах і в історичних книжках.³⁷

Московська Православна Церква на службі московського імперіялізму

Існує багато форм відносин між Церквою й державою: 1. Співпраця між державою й Церквою, 2. Відокремлення Церкви від держави, 3. Дуже тісна співпраця між тими двома організаціями. У цій розвідці хочемо розглянути

рідкі й незвичайні відносини, головню, зараз у наших модерних часах. Такі відносини існували вже давніше у Московській царській імперії, і ще досі існують в імперії СССР. Про них пише у своїх писаннях один зі священників за залізною заслоною, а саме о. Г. Будзинський. Він — один із 1500 священників, які відмовилися прийняти й підписати рішення так званого “Львівського Синоду” з 1946 року.

Цей отець пише таке: “Російська Церква у своєму вченні й вірі служила давніше бандитському імперіялізмові російських царів і з часом набула великої практики у виконуванні тих розбійницьких актів. Авторитетні власті Московської Церкви жорстоко переслідували український нарід, а передусім його найкращих синів і дочок. З диким фанатизмом вони глибоко ненавиділи й старалися викоринити українську мову. Українців силою змушувано до православ'я, й це робили не православні, а прихильники й послідовники безбожних сект войовничого атеїзму”.¹

Ці слова о. Г. Будзинського є змістом цієї розвідки. Щоб зрозуміти, яким способом Церква може стати знаряддям у руках володарів або панівної класи людей в осягненні їхніх політичних цілей, повернімо до часів перед Христом. В останньому сторіччі перед Різдом Ісуса Христа амбітні римські генерали, як Сулля, Помпей і Цезар, щоб зміцнити свою силу й здобути контроль над масами народу, зайняли священничі уряди, вихваляючись своїм щастям, долею й чеснотою — „*Felicitas, Fortuna, Virtus*“, подавали себе за крєвних богів.² Цю ідею розвивав далі Октавіян, який, ставши імператором і Августом, відновив релігійну традицію й підтримував створення нової імперської містики. В усіх провінціях Риму шановано Генія — Імператора. В Італії, а передусім у її провінціях, дозволено на культ володарів, та лише на приватних основах, з тією умовою, що він буде злучений з культом богині Риму. Зі своєю смертю римські імператори ставали “богорівними” й підлягали культу обожнювання, офіційно визнаному Римським Сенатом.³

Орієнтальні релігії, підкреслюючи божеський характер імператорського уряду, наділювали абсолютною

владою, яка включала повний релігійний авторитет, імператора вибраного армією. Почавши від Севера, імператора називано богом — „deus“. Навернення імператора Константина Великого (312-337 р. по Христі) внесло деякі зміни в основному понятті, а саме: Бог вибирає імператора, який є “Уособленим Законом”, делегує йому свою владу і хоронить його. Такий стан візантійських імператорів підкреслював їхній титул “святий”, “священний” та символічне вживання сьєва-авреолі, діядеми й земної кулі. Церемонія вшанування включала доземний поклін — протрацію — і цілування краю його плаща.⁴ Візантія, імперія Константина, завжди приписувала собі ціху “універсальности” (принайменше в теорії) з “божими правами” імператора. Володар був заступником Бога на землі, а його імперський авторитет був відблиском Божої могутности. Імператор був “автократом” (самодержцем), що запозичили й собі російські царі. Лише він один виробляв політику, як всередині держави, так і поза її кордонами. Він був найвищий законодавець, суддя, адміністратор і найвищий військовий полководець.

Церква багато важила в політиці християнської Візантії, яка вважала себе заборолом і цитаделею православ'я, відданою поширюванню християнства серед сусідніх народів. Наслідуючи Константина Великого, візантійські імператори присвоювали собі право скликувати Вселенські Собори й брати участь у диспутах про вчення і обряди Церкви. Константинопільський Патріярх, по суті іменований імператором, звичайно дуже тісно співпрацював із ним, хоч його обов'язком було упімнути, а то й зганити імператора, коли цього заходила потреба. Та назагал ті два авторитети тісно співпрацювали, тож уживання терміну “цезаропапізму” на означення відносин між Візантійською Церквою та державою не відповідає правді.⁵

Справжній “цезаропапізм”, однак, відродився у царській Росії. Його привів до жахливої кульмінаційної точки цар Петро I, а Петрові спадкоємці розвивали його далі й уживали для своїх цілей. Після занепаду Візантійської імперії, московські царі уважали себе за

спадкоємців Візантії, а Москву уважали третім Римом.⁶ Себе ж мали вони за наступників Візантійських імператорів, єднаючи у своїх руках усю державну й церковну владу. Щоб зберегти і втримати той величезний авторитет, вони мусіли постійно уважати й кожної хвилини бути готовими покарати того, хто посмів би ставати проти їхньої імперської влади. Це становище й ця ціль пояснюють “строгість”, або, точніше сказавши, їхній “терор”, який не був виключно вислідом візантійського впливу, але радше спадщиною культури половецької орди, кочових племен, що займали південні землі України, та залишками Туранської цивілізації. Ця “гроза” й “терор” зросли під час панування татар Тамерлянської епохи (1336-1405 по Христі). Цієї строгости — грози в справах держави й Церкви — царі цілеспрямовано й зумисне вживали для досягнення своїх політичних цілей. Цей терор, як вияв тиранії з боку тих, що мали владу, на їхню гадку, самим Богом дану, володарі реформували, удосконалювали, а московський нарід не лише прийняв, але навіть почав ушановувати суворість і тиранію, як добродієння явище.

Царі прийняли титул “цар з Божої ласки”. Перший раз його вжито до московського володаря 1424 року. Ця “Божа ласка” уповажнювала царя до спадкової тиранії — строгости, бо, згідно з поняттям московського народу, володар повинен бути строгим. У стародавніх аналах-хроніках читаємо: “Власть Великого Князя належить справувати чесно й строго”. Йдучи за цим переконанням, така особа як Іван Грозний був ідеальний володар, бо він якнайближче підійшов до ідеалу строгости й жорстокости. Згідно з переконанням росіян кожний московський володар був помазанник Божий і від Нього діставав особливу ласку. Навіть без права служити Божественну Літургію цар був “первосвященик” тому, що був володар “з Божої ласки”.⁷ Російський історик Н. Тальберг пише, що московський нарід любив Івана Грозного попри його жорстокість, а доказом того, на його гадку, було те, що московський нарід відмовився бунтуватися проти нього й хоробро обороняв твердині, так що мало хто став зрадником. Більшість воліла залишатися вірними цареві, ніж

переходити на бік ворога, спасаючи себе, та ще й дістати нагороду за свій учинок.⁸ Нема чого дивуватися, що вони воліли негайну смерть з рук ворога, ніж повільну, повну страшних тортур смерть, яку “улюблений цар” готував для усіх, що його не слухали. Крім того, багато хто навіть погодився з тим поняттям, що цар має право бути головою їхньої Церкви, подібно як і король Прусів, королева Англії, чи навіть грецький король, які були головами Церков у своїх країнах.⁹

Відокремлення Митрополії Київської від Московської

Як довго Київські Митрополити були офіційними, урядовими головами Києва й усіх Церков Русі, так довго царі не виявляли великого зацікавлення церковними справами. Навіть великий князь Василь II, хоч і не був задоволений вибором Константинопільського Патріярха, який висвятив Ізидора з Пелопонесу на митрополита Київського і усїєї Русі, то не спротивився тому. Коли ж новорукоположений Митрополит прибув до Москви у квітні 1437 року, великий князь прийняв його ласкаво, “щоб не образити давніх традицій”, як зазначає Тальберг.¹⁰ Виходить з того, що згідно з давніми традиціями Візантійські Патріярхи не радилися з володарями в справах інсталяції своїх митрополитів, принайменше стосовно Києва й усїєї Русі.¹¹ А що то були часи Фльорентійського Вселенського Собору, новий митрополит удався до Феррари, щоб узяти в ньому участь. Знаменно є те, що великий князь не суперечив тому, значить, він не почував себе настільки сильним, щоб подиктувати й накинати свою волю у церковних справах. Він, однак, упімнув від’їжджаючого митрополита Ізидора стояти твердо при православ’ї й не приносити ніяких нових рішень із Собору на Русь тому, що їх у Москві не прийметься. Митрополит, однак, уважав себе свобідним у своїх рішеннях, бо дня 5 липня 1439 року прийняв і підписав акт Унії з Римом у Фльоренції. Він поклав свій підпис на унійному акті від свого власного імени та як голова Київської Митрополії й усїєї Русі, а також від імени Антіохійського Патріярха Доситея, повноважним пред-

ставником якого він був на тому Соборі. На Фльорентійському Соборі Папа Євген IV підніс митрополита Ізидора до гідности Кардинала-Пресвітера й іменував його своїм “Делегатом а Лятере” на країни Лівону, Литви, Русі, Лехістану (Польщі, а зглядно Галичини).¹²

Один із супутників-товаришів митрополита Ізидора, єпископ Авраам, який не годився на унію з Римом, повернув скоріше до Москви й приготував там публічну опінію проти свого митрополита, а також настроїв проти нього великого князя Василя II. З прибуттям до Москви, 19 березня 1441 року, кардинал Ізидор казав нести перед собою хрест з Розп'яттям, як це було у звичаї сановитих осіб Римського обряду. Це було, очевидно, “великою образою православних почувань у Москві”, а zarazом впровадженням новостей, перед якими великий князь остерігав митрополита. На Синоді, що його скликав великий князь, кардинал казав дяконові прочитати Постанови Фльорентійського Собору. Тоді розлючений великий князь підвівся зі свого престолу, назвав кардинала Ізидора фальшивим пастирем, душоубцем, єретиком і звинуватив його у зломанні присяги та принесенні до краю нового учення про Святого Духа (тобто про його походження від Отця і Сина), про чистилище тощо.¹³ По такому привітанні кардинала Ізидора заарештовано й ув'язнено в монастирі в Чудово. Він, однак, звідтіля втік уночі до Твері 15 вересня, потім — до Новгородка й під кінець 1443 року — до Риму. Після позбавлення кардинала Ізидора чину Митрополита Київського й усієї Русі, Великий Князь не післав листа з іменуванням нового митрополита до Патріярха Константинопільського тому, що той став уніятим, а замість того Синод у Москві вибрав Йону на голову Московської Церкви 14 грудня 1448 року. Тому, що Константинопіль зайняли турки, то московська ієрархія, або радше великий князь, не просила патріярха рукоположити Йону на московського митрополита. Протягом митрополитства Йони, московська митрополія відділилася від Київської, так що з того часу постали дві окремі митрополії.¹⁴

Фльорентійський Собор цілком ясно показав, яке православ'я існувало в Москві. Великий князь Василь II

здетронізував кардинала Ізидора, що його рукополагав Константинопільський Патріярх і якого він сам був визнав. Папа Євген IV підніс Митрополита Ізидора до гідности кардинала й іменував його "Делегатом а Лятере". Тоді князь Василь II самовільно доручив синодові вибрати свого митрополита й рукоположити його без схвалення Константинопільського Патріярха. Тим способом він зірвав із Константинополем, і зорганізував свою окрему Церкву, незалежну від Патріярха Константинополя, а рівночасно у схизмі з Церквою Католицькою. Виходить з того, що Князь Василь II діяв цілеспрямовано, бажаючи мати Московську Церкву повністю незалежною й підлеглою тільки собі самому.¹⁵ Ці дії великого князя Василя II є відновленням давньої європейської аксіоми „Cuius regio eius religio“ ("Чий край того й релігія"), тенденція, яка виявилася у звичаю "Інвеститури".

Інвеститура це була церемонія, яка включала символічну передачу володарем землі своєму васалеві (підлеглий особі). У дійсності, вона передавала васалеві в посідання маєтності. Такі маєтки чи власності володарі чи землевласники віддавали в посідання не лише світським особам, але в пізніших часах також єпископам, архиєпископам і абатам. У той спосіб, стаючи фєвдальним паном, єпископ діставав від володаря також і дочасні добра. Протягом першої половини XI сторіччя цісарі, королі та князі в дійсності привласнили собі єпископські, монастирські й церковні маєтки, а з ними й прибутки, які маєтки приносили. Ставши власниками церковного майна й прибутків з нього, а ще діставши й десятину, що її люди платили на Церкву, вони стали дійсними володарями Церкви.¹⁶ Боротьбу, яку Церква провадила упродовж другої половини XI сторіччя й першої половини XII сторіччя, опираючися силі фєвдальних панів, почав Папа Григорій VII. Її остаточно закінчено в принципі конкордатом у Вормсі 1122 року, та попри це боротьба між Папами і святою Римською Імперією тягнулася аж до половини XIII сторіччя й фактично була продовженням того спору про інвеституру.¹⁷

У Католицькій Церкві були Папи, які боронилися проти того незаконного втручання світської влади у

церковні справи. Такої оборони, однак, не було в московській митрополії. Московська Церква не мала сили чинити опір втручанню московських володарів у церковні справи. Російський історик Тальберг характеризує цей чимраз більший вплив московських князів і царів на Московську Православну Церкву, такими словами: “Зі зростом сили Росії священство мало нагоду знайти в урядуючих царів велику поміч у час потреби”. Ті нагоди спонукали князів і царів, які були глибоко православні, брати участь у справах Православної Церкви. Перед смертю митрополит Йона, порадившись з єпископами й царем, обрав на свого наступника Теодозія, архієпископа Ростова. Його інсталиювали на митрополичому престолі єпископи під час синоду в Москві, що його скликав був князь Василь II у травні 1461 року. Він уже більше не цікавився апробатою Константинопільського Патріярха, бо після того, як турки зайняли Константинопіль, він уважав себе законним спадкоємцем Візантійських імператорів. Від того часу призначення й інсталяція московських митрополитів відбувалася без звернення до Патріярха Константинополя¹⁸. Щоб і надалі запевнити вплив великого князя на Православну Церкву у Москві та щоб виключити усяке можливе втручання зарубіжних авторитетів у справи московської православної Церкви, у присягу Митрополита в році 1480 включено таку завагу: “Нікого з Константинополя не можна прийняти на митрополита чи єпископа в Росії, бо Константинопіль опанували невірні турки, а невірники тих невірних (тобто Константинопільські Патріярхи) не можуть брати участь в рукоположенні й інсталяції ієрархії Московської Церкви”¹⁹.

Початок втручання царя у справи Московської Церкви

А) Щоб закріпити владу царя над Московською Церквою та унеможливити вплив Папи, митрополит Йона “апробував і порішив”, що існує лише сім повноважних Екуменічних Соборів. Далі він “довів” при допомозі св. Письма й Церковного Права, що було заборонено скли-

кати більше ніж сім Вселенських Соборів. А що, на його гадку, апостоли заборонили мати більше ніж сім Вселенських Соборів, XVII Собор у Фльоренції був неповно-важний і був ділом диявола.²⁰ Засаду невтручання до справ Московської Церкви додержувано дуже строго. Прикладом того є одруження великого князя Івана III з Софією, дочкою прогнаного Томи Палеолога, брата двох останніх Візантійських імператорів. Ватикан і Іван III очікували користей з того шлюбу. Ватикан сподівався здобути вплив на Московську Церкву і домогтися активної співпраці великого князя у Хрестоносних походах. А Іван III сподівався в тому шлюбі дістати юридичне право стати спадкоємцем Візантійських імператорів. Попри своє велике бажання мати користь із шлюбу з принцесою Софією, великий князь Іван III заборонив Папському делегатові, Архієпископові з Аччя, що товаришив принцесі, увійти в Москву з Розп'яттям, яке несли попереду. До того спонукала князя московська ієрархія такою заявою: "Якщо Великий Князь бажає вшанувати кардинала, дозволяючи йому увійти в місто (Москву) з Розп'яттям, тоді я (Московський Митрополит), Ваш батько, покину місто іншою брамою. Нам не можна бачити ані чути про те. Той, хто шанує іншу віру, ганьбить нашу".²¹ Така нетерпимість і брак толеранції супроти іншого обряду була вислідом відокремлення Московської Церкви.

Б) Другим способом запевнення собі авторитету над Церквою було призначування й інсталяція митрополитів і єпископів без попереднього формального звернення за санкцією Синоду. Рівночасно з цим царі незаконно за-своїли собі право усувати й детронізувати митрополитів і єпископів. Першим таким випадком вибору й інсталяції були митрополити Йона і його наступник Теодозій. По смерті митрополита Пилипа (5 квітня 1473 року) великий князь Іван III скликав збори єпископів у своїй палаті, 23 квітня 1473 р., щоб обрати нового митрополита. Згідно з його бажанням вони вибрали Герентія єпископа Коломенського. І знову, слідуючи за наказом Івана III, єпископи, зібрані в Москві у жовтні 1495 року, вибрали Симеона, ігумена монастиря Пресвятої Трійці й інста-

лювали його на митрополита Москви. Згідно з Голубінським Іван III додержувався обрядів інсталяції Константинопільського Патріярха.²²

За приклад усування митрополитів і єпископів може правити митрополит Теофіль. Великий князь Іван III зробив його, митрополита Новгородського, митрополитом Москви. Але після остаточного здобуття Новгороду, Іван скинув його з престолу і заслав до монастиря в Чудово. На його місце інстальював у 1480 році москвина Сергія. Чотири роки пізніше великий князь інтронізував митрополита Генадія, однак пізніше, його усунув, бо той намагався боронити священників. У подібний спосіб князь усунув митрополита Серапіона й архієпископа Пімена. Цар Іван IV Грозний уживав різних методів на усування небажаних митрополитів чи єпископів, як, наприклад, митрополита Пилипа. Цар наказав привести його перед свій суд 8 листопада 1568 року, тоді, коли митрополит правив Божественну Літургію в церкві Успення. Царські посіпаки вдерлися до церкви, здерли з митрополита його літургійні ризи і силою привели перед царя. Той судив його й засудив на ув'язнення в монастирі Острог у Твері. Царські посіпаки остаточно його вбили 23 грудня 1569 року.²³ У подібний спосіб, на наказ царя, замордовано митрополита Леоніда в 1576 році.²⁴

В) Вживаючи такого насильства, цар здобув повну контролю над ієрархією Московської Церкви. Хто лише посмів ставати проти царської волі, тих він усував, заслав на вигнання, а то й убивав. Поширюючи свою юрисдикцію над Церквою, цар втручався у внутрішню управу Церкви і рядив у різних церковних справах. Наприклад, великий князь Іван III скликав московську ієрархію до Москви з нагоди благословення Успенського Собору в 1475 році, щоб рішити, в якому напрямі має йти процесія-похід довкруги церкви: за сонцем, чи проти сонця? У 1482 році він знову скликав єпископів, щоб рішити, коли можна пити воду, посвячену у день Богоявлення.²⁵ Після смерти Макарія, єпископи, зібрані в Москві, сповняючи волю великого князя, ухвалили, що московські митрополити мають носити білі “клобуки” зі серпанком-вуалем, і з образом херувима спереду.²⁶

Збільшений вплив великого князя Івана III і царя Івана IV Грозного виказують правила “Стоглавного Синоду”, де розподілено юрисдикцію Церкви й державних судів, як напр., виключення священників і церковних людей з-під юрисдикції державних судів, за винятком злочинів, за які належала кара смерті.²⁷ Там ухвалено також, що російське православ'я є єдиною правдивою вірою, а все заграничне, тобто неросійське, є єретичним і лихим. Ознакою того православ'я з боку священників були їхні бороди. Голення бороди уважалось за латинську єресь, а священників, що голили бороду, було позбавлено церковної допомоги й зараховано до невірних.²⁸ На тому синоді все ухвалено згідно з “традиційною дисципліною” — традиційним ученням. Рішення того синоду мали назву “Стоглавні рішення”.²⁹ У тих рішеннях цар Іван IV загадав реорганізувати Московську Церкву, виправити не лише обряди, але також і літургійні книги, та реформувати священство, щоб воно служило прикладом для світських людей. Він вимагав відповідного вишколу для “служителів престолу” — священників; викорінення різних скандалів (соблазнів) по монастирях і знищення старого поганства серед простолюття.³⁰

Великі князі й царі втішалися великою силою в управі Московської Церкви, як на те вказують анали-хроніки, засвідчуючи, що “вибір єпископа був згідно з наказом царя і згідно з благословенням і рукоположенням-хіротонією Митрополита і Дорадчого Синоду”. Вони деколи питали поради митрополитів і синодів у державних законах, але зі зростом і зміцненням влади володарів, вони рідко коли звертали увагу на церковну ієрархію, яка в початках була посередником між народом та його великими князями чи царями. У пізніших часах таке посередництво потягло за собою покарання і заслання церковників, як, наприклад, Митрополита Варлаама або Порфірія, ігумена монастиря Пресвятої Трійці в часи володіння князя Василя III, чи випадок священника Сильвестра, якого покарав Іван IV Грозний. Той сам володар був причиною терпіння митрополита Пилипа, та усунення митрополитів Даниїла і Йоасафа. Подібна доля спіткала митрополита Діонізія під час володіння царя

Теодора Івановича, коли той старався боронити визначного боярина перед царським адміністратором Борисом Годуновим.³¹ Тож і не диво, що московські володарі, маючи таку контролю над Московською Церквою, уважали себе першими і найщирішими синами Церкви, бо вони були дійсні її пани і володарі. А церковна ієрархія з митрополитами на чолі, на той час вже російського походження, уважали себе за найвірніших і найвідданіших підданих царів. Карамзин пише про це так: “Наше священство, попри своє становище й вагу, не виявляло особливого бажання влади, властивої священству Західньої Церкви; воно служило Великим Князям у справах державних, як помічне зняряддя й не домогалося світської сили”.³² Як ми вже бачили, московське священство було справді помічним зняряддям царів, та воно стало ще більше таким після реформи, що її провів цар Петро I, який зробив цілу Московську Церкву частиною свого виконавчого кабінету, уживаючи її до своїх державних, загарбницьких цілей.

Г) З одного боку московські володарі тримали Московську Православну Церкву в залежності від себе, а з другого боку — дуже старанно хоронили її від усяких зовнішніх впливів. Тальберг називає це “російським охоронним інстинктом”, який тримав Церкву далеко від усяких ідей, що втискалися до краю зі Заходу, бо ті ідеї суперечили московському православ'ю. Москва у дійсності була більш толерантна до протестантизму ніж до католицизму. І нема чого дивуватися, бо у багатьох протестанських державах голови держав були заразом головами їхніх Церков. А Католицька Церква, навпаки, завжди полягала на невтручанні держави у справи церковні. Московське православ'я казало, що лютерани й кальвіністи не лучать їхньої віри з політичними намаганнями й не займаються пропагандою.³³ Це значить, що, на гадку москалів, держава мала право вживати Церкву для своїх цілей, а коли Церква оборонялася й не хотіла бути інструментом світських не завжди законних цілей, то це називалося “політикою й пропагандою”. Далі царі полягали, щоб їхні піддані, беручи шлюб поза межами свого краю, зберігали свою віру. Так, наприклад, князь

Іван III вимагав від литовського князя — католика Александра, який оженився з його дочкою Галиною, щоб не змушував її стати католичкою. Домагався, щоб той збудував їй у Вильні православну церкву, удержував там православного священика й оточив її православними двірськими дамами. Коли той не виконав тих умовин, Іван III пішов на нього війною у 1500 році і в умовах миру в березні 1503 року знову домагався додержання попередніх вимог.³⁴ Подібно й Іван IV жадав, щоб його родичка, дочка князя Владимира Андреевича, яка виходила заміж за данського князя Магнуса, брала шлюб у православної, а князь — у протестанській церемонії. Навіть, коли цар не забороняв деяким чужинцям практикувати свою релігію, то він їх карав, коли вони старалися ширити своє вчення серед російського населення, тобто між його підданими. Так, протестантського пастора Коцініянської Спільноти утоплено в ріці Двині за поширення свого учення серед російського народу. Із зростом німецької іміграції до Росії, під час панування царя Теодора Івановича, всяке поширення протестантської віри було суворо заборонено.³⁵ На Синоді, у грудні 1504 року єпископ Волоколамський у присутності престолонаступника, князя Василя, домагався, щоб “єретиків” держати у в’язниці і щоб аж до смерти позбавити їх Пресвятої Евхаристії. Його пропозицію прийнято. Згідно з рішенням великого князя Івана III деяких єретиків того часу спалювано на вогні, а решту розіслано по різних монастирях. Такий був кінець ересі Юдаїзантів.³⁶

Ще більше ворожими російські володарі були супроти католиків. Великий князь Василь II відразу задушив у зародку намагання кардинала Ізидора завести унію Москви з Римом. Папи Павло II і Сикст IV не мали успіху у своїх бажаннях використати для католицької віри одруження великого князя Івана III з принцесою Софією Палеолог, бо Іван III змусив її стати православною. Папа Лев X даремно намагався в 1518 р. притягнути до католицької Церкви великого князя, пропонуючи йому імперську корону, а московському митрополитові патріаршу гідність. Знову Папа Пій IV даремно очікував появи московських єпископів на Тридентійському Соборі. Про-

мовистий єзуїт Антін Поссевін не спромігся намовити Івана IV Грозного до унії з Римом у заміну за поміч у боротьбі царя з польським королем Стефаном Баторим.³⁷ Цар закидав, що папа виступає перед народом з великою помпою-пишністю, називав його вовком і фальшивим пастирем, який не живе згідно з ученням Христа.

Російський православний нарід також був повний ненависти до католицизму. Про це Поссевін пише так: "Коли вони бажать комусь зла, то звичайно кажуть: "Хай я діждусь, щоб ти став католиком".³⁸ Гайденштайн пояснює цю твердість у вірі й послух московського народу своїм володарям, їхньою релігійністю. Вони вважали всіх тих, які визнавали іншу віру за невірних і поган. А згідно з законами православної віри уважали вірність своїм володарям так само конечною, як їхню віру в Бога. Вони підносили й вихваляли тих, які до останнього свого віддиху були вірні царям, бо вірили, що душі таких людей, розлучившись з їх тілами, відразу перенесуться до царства небесного.³⁹

Г) Забороняючи інші релігії та обряди у своїй державі, царі дуже охоче старалися навертати інших на московське православ'я. Після здобуття міста Казані у 1552 році, було вихрещено багато татарських родин. Немає сумніву, що московські солдати допомогли навести їх. У 1553 році у Москві вихрещено двох татарських провідників — Утеминса Гірей і Едигера, а в році 1555 Іван IV післав архієпископа Гурія з дорученням навести нарід у Казані при допомозі любови й без ужитку насильства.⁴⁰ Згідно з тим, що розказує Герберштайн, черкеси вислали в 1559 році своїх делегатів до московського царя з проханням послати їм московських православних священників, щоб заохотити поширення православної віри серед їхнього народу. У висліді цього багато мусулман прийняло православну віру й охристилися. У 1586 році князь Александер Кахетія, гноблений турками й персами, просив поміч в московського царя, який зі свого боку післав своїх священників, монахів і релігійних артистів, щоб zorganizували православну віру й Богослужбу.⁴¹ Усе те видається невинним, навіть коли згадаємо, що царі не

завжди охоче посилали когось на поширення свого християнства. Та коли пізніше порівняємо такі самі “добровільні” навернення уніятів на православну віру на наших землях, побачимо яким добровільним воно було. Цариця Катерина II заявила й запевняла про повну свободу для уніятів на землях, котрі вона отримала після поділу польської держави, а рівночасно видала указ, яким домагалася змушувати уніятів силою переходити на православ'я. Вона у своєму “місійному запалі” зайшла так далеко, що казала вбивати тих, які посміли залишатися вірними своїм релігійним переконанням.⁴²

Д) Останнім етапом переходу Московської Церкви під владу царів, було позбавлення її майна, — її земель і маєтків. Цю ідею застосували великий князі і царі, маючи в тому випадку досвід свого поводження з підбитими містами й народами. Наприклад, великий князь Іван III, підбивши місто Новгород у 1478 році, рівночасно захопив половину церковних маєтків.⁴³ Подібно зробив і цар Іван IV, коли зайняв місто Казань. Він сконфіскував маєтки Церквей народу.⁴⁴ На синоді в Москві 1551 року ухвалено, що церковна ієрархія й монастирі не можуть набувати власностей — майна чи поля — без царського дозволу. Рівночасно заборонено боярам і іншим людям продавати їхні маєтки церквам і монастирям. Коли на цей указ хтось не зверне уваги, тоді церква або монастир втратить гроші, за які купили даний маєток, а продавець втратить свій маєток.⁴⁵ Крім того, Синод ухвалив, що всі маєтки, села, поля й рибні стави, що їх бояри чи пани подарували церкві або монастиреві після панування великого князя Василя II, мали бути передані цареві. Жодному монастиреві не дозволялося приймати дари, з землі та посіlostей, (навіть відписаних заповітом) за винятком бідних монастирів, та й тим належало відписувати дари у заповітах цареві, а він зобов'язувався опікуватися тими монастирями. Під кінець синод у 1580 р. рішив, що церква може приймати гроші, але ні в якому разі не приймати землю.⁴⁶

Творення патріархату в Москві

Протягом царювання Івана IV Грозного Московія стала імперією. Тож володареві здавалося законним і належним мати свою Церкву незалежною від інших, тобто від Константинопільського Патріархату. Щоб краще підкреслити своє “Боже право”, московські володарі постановили підпорядкувати Москві всі православні Церкви інших країн. Ця ідея зродилася у голові Теодора Івановича, якого Соловйов характеризує простим, слабоумним, але дуже лагідним, миролюбним і дуже побожним монархом.⁴⁷ Він, як про це згадує історик Філярет, хотів наділити московського митрополита, якого московський нарід назвав “найсвятішим”, саном патріарха. Заснування патріархату видавалося йому кінцевим з того огляду, що Константинопіль з патріархатом був у мусулманському ярмі. З другого боку, Захід був під натиском і експансією католицизму. Щоб на ті важкі часи приготувати Московську Православну Церкву й допомогти їй уціліти, “побожний російський історик Філярет” каже: “Бог бачив, що створення патріархату в Москві є кінцевим, щоб доручити йому долю православ’я в Росії.”⁴⁸ Пригнічений турками й потребуючий фінансової допомоги патріарх Йоаким прибув до Москви в 1586 році. Це дало нагоду цареві скликати Синод і започаткувати переговори з патріархом про утворення патріархату в Москві. Цар заявив: “З огляду на те, що наш край завдяки Божій ласці постійно зростає, я бажаю, якщо це подобається Богові й не суперечить Святому Письму, спорудити в Москві високий патріарший престіл.” Цю ідею схвалили всі присутні на Синоді з умовою, що належить вдатися за порадою до “всіх Східніх Церков”, щоб латиняни й інші єретики не мали підстав для оскаржень, що тільки силою самого царя встановлено Московський Патріархат.⁴⁹

Літом 1587 року грек Миколай прибув до Москви й повідомив, що Антіохійський, Єрусалимський і Александрійський Патріархати, зійшовши на своїх синодах, схвалили створення Московського Патріархату. А навіть Константинопільський Патріарх Єремія пропонував себе

на першого Московського Патріярха. Однак рішення царя й синоду перемогло. Вони не хотіли прийняти грека на патріярха, який не знав російської мови, і з трьох кандидатів, що їх синод запропонував 10 січня 1589 року, цар вибрав Йова. Як дату інсталяції обрано 23 січня того самого року. Від першого моменту існування Московського Патріярхату, цар домагався його повної й цілковитої незалежності від Константинополя.⁵⁰ Після інсталяції Йова на патріярха, Константинопільського Патріярха Єремію відіслано додому з великими дарами. Крім того, цар звернувся з урядовим листом до Султана Мурата, поручаючи патріярха його опіці, звертаючи його увагу на традицію, а рівночасно на його власну приязнь до російського царя. У червні 1591 року прийшла до Москви Ерекційна Грамота, згідно з якою апробовано Москву як осідок Патріярхату, що отримав п'яте місце після Єрусалимського Патріярхату. Це останнє рішення не подобалося цареві, бо він сподівався для Московського Патріярхату третього місця.⁵¹

Віддячуючись за ласки царя, який був головним чинником встановлення Московського Патріярхату, Московські патріярхи були повністю віддані справам царя й держави. Коли самозванець Дмитрій, підпертий поляками, увійшов до Москви, патріярх Йов виступив проти нього з усією своєю силою: екскомунікував його (виключив із Церкви), проголосив його самозванцем і наказав по всіх церквах Росії прочитати листа, повідомляючи всіх вірних про життя Дмитрія. Крім того, грозив “анатемою” — викляттям усіх тих, які посміли б помагати тому самозванцеві.⁵² Дмитрій же, здобувши Москву, скинув Йова з трону й без поради Синоду призначив патріярхом грека Ігнатія.⁵³ Вірність московських патріярхів царям добре видно також на прикладі патріярха Гермогена, який, хоч і не любив підступного і брехливого царя Василя Шуйського, стояв вірно при ньому, хоронячи його перед убивцями. Коли польський король Жигмонт хотів стати царем Росії, Гермоген опирався йому з усіх сил. Російський нарід, бачивши його відданість цареві у відсутності царя, назвав його “Першим мужем руської землі”. Він бо був тим, який

закликав нарід до революції проти сина короля Жигмонта, Владислава, обіцяючи всім тим, які помруть за край і православну віру, блаженну смерть мучеників.⁵⁴ Ідучи за прикладом патріярха, багато православних єпископів ставили опір польському королеві. За ними пішли й монастирі, які боронилися перед польською армією, жертвували гроші й коштовні речі московському урядові на оборону країни.⁵⁵ Патріярх Теофан, під час своєї другої подорожі до Києва, настановив митрополита й єпископів. А роблячи те, він не забув упінути клір і козаків про вірність російським царям. Тому він також згнів гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного й козаків за їхню участь у війні проти Росії, по боці короля Владислава й заборонив їм робити так у майбутньому.⁵⁶

Подібно патріярх Нікон боронив царя перед ворохобниками, перше промовляючи до їх здорового глузду, а під кінець погрожуючи їм клятьбою та Божим Судом. Помимо ран, які дістав з їхніх рук, він повернувся туди, де були зібрані ворохобники. Здивовані й зворушені його відвагою ворохобники впокорилися й приобіцяли піддатися цареві, одержавши від Нікона обітницю, що буде заступатися за них перед царем.⁵⁷ Попри його велику поміч проти ворохобників, Нікон ніколи не дістав від царя подяки; не вислухав цар і прохання про скасування закону про передачу монастирів під управу світського уряду. Цар порішив, що така управа є в згоді з відносинами між урядом і Церквою. Таке ставлення царя, однак, не знеохотило патріярха, який у своєму листі до царя Олексія Михайловича з 29 червня 1655 писав про прилучення до Росії не лише Вільна, але й Варшави, Кракова й усїєї Польщі.⁵⁸ Цар заздрих вазі й пошані, що їх мав патріярх Нікон серед російського народу, й ужив незгод, які були між ними щодо реформи літургійних книг, щоб оскаржити його і скинути з патріяршого престолу. У відповідь на цю детронізацію Патріярх Константинополя й інші Східні патріярхати заявили, що: 1. цар є головним господарем у своїй імперії, який має право покарати всіх своїх підданих, що йому суперечать, навіть і тих, що займають найвищі посади в Церкві. В монархії може бути тільки один володар, а не два. Патріярх повинен під-

коритися цареві у світських справах, подібно як усі інші його піддані, й не має права вимагати від царя звіту про його дії. Коли ж він посміє суперечити цареві, або намагатиметься змінювати давні правила, його треба усунути з його становища. 2. Коли єпископ, митрополит або патріярх сам присвоїть собі якийсь титул, або право, які йому не належать, називаючи себе господарем і шукаючи почесей та світської слави, його також належить усунути. 3. Якщо ієрархи бажають рівночасно світської влади і священничих почесей, їх належить усунути.⁵⁹ Остаточне рішення патріярха Паїсія Александрійського й Макарія Антіохійського було, що згідно з 84 Апостольським Правилком: “Кожного, хто несправедливо оскаржує царя, належить усунути з його посади.” В такий спосіб Нікона усунуено з його патріяршого уряду й він став звичайним монахом 12 грудня 1664 року.⁶⁰

*Реформа Російської Церкви, яку завів цар Петро I,
“Великий”*

Здобувши повну перемогу над патріярхом, царі стали ще агресивніше втручатися до церковних справ. На Синоді 1682 року цар загадав численних реформ Церкви, які відповідали новим поняттям російського уряду, про її роль і становище. Цей крок царя був початком майбутніх реформ, які повністю віддали Російську Православну Церкву в руки царського уряду.⁶¹ Ця влада над Церквою дала царям можливість більше не шанувати своїх духовних провідників. Вияв цієї зарозумілої зневаги знайдемо в словах царя Петра I до патріярха Адріяна, коли той у році 1698 просив про поблажливість до бунтівних жовнірів: “Я”, сказав Петро, “імовірно краще служу Богові ніж ти, бо я хороню нарід і караю злочинників, які змовляються проти нього”.⁶² Після смерти патріярха Адріяна, цар Петро I не дбав про те, щоб інсталювати іншого, але замість того, зробив Стефана Яворського екзархом-куратором патріяршого престолу. Як найвищу інстанцію церковного уряду він впровадив Синодальну Адміністрацію, яка згідно з його волею стала Надконсисторією

Російської Церкви. У січні 1721 року цар запропонував сенатові і представникам священства Статут. Відкинення пропозиції царя було немислиме, і тому статут, загаданий царем, прийнято.⁶³

Статут, або правила регуляменту

Частина I. Владу Синодальної Адміністрації розтягнуто на учення, дисципліну (порядок) і культ Православної Церкви.

Частина II. Тут викладено точні правила Регуляменту.

Частина III. Тут викладено компетенцію окремих членів Синодальної Адміністрації.

Число членів Синодальної Адміністрації змінювано багато разів. Попервах там був президент, два його заступники, чотири радники, чотири експерти (консультанти) й один секретар. У 1722 році було 14 членів; у 1770 і в 1878-1879 було сім членів Синоду і два асесори (досвідчені експерти). Цар настановив свого "Надпрокурора", як власного урядника, який був його незмінним представником. Він, хоч і не був членом Синоду, та його обов'язком було перевіряти всі рішення Синоду, щоб упевнитися, що вони не мали зобов'язуючої сили без його, або царської апробати.⁶⁴ Завдяки тій реформі і заснуванню Синодальної Адміністрації, цар Петро I і його наступники стали справжніми начальниками (головами) Російської Православної Церкви. Це підтверджується присягою членів Синоду, яку ті мусіли скласти: "Я присягаю й цією присягою підтверджую, що найвищим суддею оцієї Колегії (Синоду) є цар, наш наймилостивіший господар!"⁶⁵

Окресливши юрисдикцію Синоду, як віддзеркалення царської влади, Петро I увів Церкву до складу свого уряду. На підставі своєї найвищої правничої влади цар домагався, щоб у певних випадках було скасовано таємницю (секрет) Святої Тайни Сповіді, якби того вимагало добро держави. Коли хтось визнав у сповіді зраду, бунт, або плянований захват на царя чи на члена царської родини і не хотів залишити свого наміру, священник був

зобов'язаний не тільки відмовити йому розгрішення, але згідно з царським правилом з дня 22 квітня 1722 року, мав донести поліційному урядові про того чоловіка. Коли проти того підозрілого дійде до судової розправи, священник має явитися як свідок і виявити все, що було сказане на сповіді про той злочин. Царський указ гарантував священникові, що його дія не буде зломанням довір'я, або зрадою тайни (секрету) сповіді, але радше додержанням заповіді нашого Господа, який сказав: "Якщо твій брат відмовиться послухати тебе, донеси це спільноті — Церкві" (Мт. 18,15-17). Очевидно, що в інтерпретації того стиха Св. Письма, цар занедбав сказати, що в цьому випадку йшлося про суперечку чи виправлення кривди між двома особами, а не про виявлення тайни того, що було сказано на сповіді, яка є справою між душею того, що сповідається, і Богом. Крім того, священник був зобов'язаний повідомити відповідних людей про факти, знані з Тайни Сповіді, які могли б пригодитися, щоб запобігти публічним непорядкам чи заворушенням.⁶⁶ Мимо того явного порушення Тайни Сповіді, цар і далі запевняв: "Проте ми заявляємо, що ми не встряваємо у справи совісти людини, дарма, що ми маємо право те робити на підставі абсолютної влади, даної нам Богом. Але, навпаки, ми бажаємо, щоб кожний дбав про своє власне спасіння".⁶⁷

Від російських єпископів цар домагався, щоб у своїй присязі вони запрягли підкорення й послух усім правилам Синоду, визнаючи, що вони будуть сповняти свій обов'язок згідно з волею Його величності Царя й Синоду і будуть слухати всіх майбутніх декретів Синоду. З тих рішень Синоду видно ясно, що дійсним головою Російської Церкви був цар, а Церква була лише його знаряддям.⁶⁸ Абсолютну владу, яку мав цар у державі, він поширив тепер і на Російську Православну Церкву. Цю надзвичайну обставину, коли цар став головою Церкви, Константинопільський Патріарх знову схвалив, що виходить з попередньої апробати Московського Патріархату.

Патріарх Єремія III Константинопільський, у своєму листі з 23 вересня 1723 року писав: "Наша покірність

апробує, посилює й заявляє, що Синод, установлений царем, є дійсно нашою посестрою і має всю владу, що її мають чотири патріярхати. Далі ми перестерігаємо, повчаємо й припоручаємо Синодові завжди вірно триматися всіх традицій і Канонів Семи Соборів, як також усіх інших звичаїв Східньої Церкви”.⁶⁹ Лише “Розкольники”, — єдина секта в Росії — наважились опиратися тому самовільному розпорядкові царя. Вони добачали у реформах Петра I діло антихриста.⁷⁰ Навіть московський клір був невдоволений з реформ. Коли зняв ддя тих реформ, другий заступник президента Синоду, який сподівався стати наступним московським патріярхом, подав цареві прохання про відновлення московського патріярхату, розгніваний та роздратований тиран поклав одну руку на груди, а другою кинув меч на стіл з криком: “Гляди, ось твій патріярх!”⁷¹ Іншими словами, цар має владу силою свого меча. Щоб зробити ідею патріярхату осоружною між народом, та щоб зробити його схильним до прийняття своєї реформи, цар поширював поголоски, що патріярхи стояли у близьких стосунках з Папою.

Нащадки Петра I утримували й плекали ідею про царів як абсолютних начальників держави й Церкви і далі вживали Церкву для своїх політичних цілей. Цар Петро III, подібно як і протестанти заявив, що він був паном землі, з’єднуючи у своїй особі як духовну, так і світську владу. А далі він проголосив себе господарем усього церковного майна і старався зробити православне духовенство подібним до протестантських міністрів. Катерина II, яка позбавила царя Петра III його престолу, а потім і життя, ішла далі за прикладом своїх попередників, і ще більше закріпачувала Державну Московську Церкву. Не зважаючи на її невірство й неморальне життя, зіпсуте московське духовенство хвалило її як покровительку православ’я. Наприклад, Самуїл, єпископ Ростовський так писав до неї: “Щасливі ті, які завжди перебувають близько вас і мають нагоду прислухатися вашій мудрості. Обійміть тих людей вашою матірньою любов’ю, які хотіли б почути від вас оці слова нашого Спасителя: Знайте, що я є з вами повсякчас, так аж до кінця світу (Мт. 28, 20)”.⁷² Другий схизматицький єпископ Григорій Кониський з Білорусії

пише так: “Я не згадую визначних чеснот вашої величності, але я говорю, як і цілий світ, про ваші діла. Ти, правовірна імператорко, скріпила світло віри в Росії, ти відновила красу церков”.⁷³

Протягом панування Катерини II, Російська Православна Церква зазнала глибокого приниження від тієї безвірної й неморальної цариці, яка не знала меж у своєму тиранстві. Вона, як ніхто інший, зуміла вживати релігію й Московську Православну Церкву для здобуття своїх політичних амбіцій. Її спадкоємці розвивали в Російській Церкві абсолютний цезаропапізм. Цар Павло I бажав відправляти Божественну Літургію, а Олександр I самовільно розлучав (давав розвід) законні подружжя і звільняв православних монахів від їх обітів. Цар Микола, як голова Російської Православної Церкви, “з’єднав” Українську Католицьку Церкву з Російським Православ’ям.⁷⁴ Цар Олександр II канонізував Тихона, єпископа з Воронежа, який помер 13 серпня 1783 року, зараз після того, як Київський Митрополит проголосив його тіло нетлінним, а його самого блаженним на підставі 48 чудес, що нібито сталися у наслідок його заступництва. У проханні синоду до Олександра II просилося, щоб дозволити вшановувати останки Тихона як моці й узяти їх до катедри для публічного вшанування. Єпископи мали укласти особливу Богослужбу у його честь і згадувати його 13 серпня. Під кінець його свято уряджено в день перенесення його тлінних останків і публічно проголошено святим.⁷⁵ Запізнавшись, яким способом Російська Православна Церква мало-помалу стала знаряддям у руках царів, застановімося тепер, як вона служила російському імперіялізмові.

*Російські царі послуговуються Російською
Православною Церквою у своїх політичних цілях*

У першій половині XVII сторіччя Російське Православ’я почало ширитися по південному Сибіру, де православні місіонарі йшли разом з російськими арміями зі своєю місією. У 1649 році відкрито такі місійні станиці

для різних племен у глибинному Сибіру та Манджурії. У 1681 році митрополит Павло після своїх місіонерів з припорученням іти до міст невірних, навчати їх християнської віри й христити. Очевидно, “хоробрі армії Росії” були там також, щоб їм допомагати. У Грузії Іван IV спомагав поширенню російського Православ'я. Дивовижними видаються нам заяви російських істориків, що народи окупованих москалями країн, як у випадку Грузії в 1586 році, зі слізьми в очах благали російських царів післати їм російських священників до їхніх порожніх церков. З нагоди такої “помочі” Церкви, “допомагали” також і їхній державі, окупуючи її. Так, 1650 року володар Грузії Олександр, разом із своїм народом, став підданим російської імперії.⁷⁶ Ця злука держави й Церкви під одним володарем об'єднала російський нарід. У їхньому розумінні існував лише один православний край у світі — Росія, й тому вони вважали всі інші країни єретичними й невірними. Затим, що все мірялося їхнім відношенням до Православної Церкви, яка освящала їхні людські зв'язки та звичаї, сама російська держава здавалася їм неможливою без православної Церкви.⁷⁷ Соловйов боронить встрявання російського уряду у справу Церкви проти закидів єзуїта Петра Скарги, кажучи, що це було абсолютною konieczністю для врятування православної Церкви. І дійсно, лише насильство російських царів допомогло втримати православ'я від загибелі. Унія українців і білорусинів з Римом 1596 року до основ потрясла православною Церквою. Синод православної російської ієрархії, зібраний 9 жовтня 1596 року, скинув з престолів митрополита й єпископів Володимира, Луцька, Полоцька, Холму й Пінська під претекстом-покришкою, що вони з'єднали Церкву з Римом без рішення Загального Синоду усієї Східної Церкви. Діла усунутих з престолів єпископів уважалися інспірованими дияволом.

Згідно з російськими істориками вбивство єп. Йосафата Кунцевича було зрозуміле і виправдане, бо, як вони заявляють, він силою усував православних священників з їхніх парафій і церков.⁷⁸ Ця інтерпретація виглядає трохи інакше, коли заглибимось у факти. Щоб спинити Унію, Московська Ієрархія не вагалася навіть мордувати укра-

їнських єпископів. Убивство архієпископа полоцького св. Йосафата Кунцевича не було випадковим, як то російські історики хочуть навіяти людям, але було радше інспіроване Москвою. Це було вже третьою спробою вбивати уніятських єпископів, де дві перші були неуспішні. Першою була спроба вбити митрополита Михаїла IV, другою — митрополита Іпатія, якого намагався вбити Іван Тупека, знаряддя Московської Православної Церкви. Та він завдав митрополитові Іпатієві лише незначної рани і втяв два пальці його руки. Остання, успішна спроба спричинила смерть архієпископа Йосафата Кунцевича у Вітебську, 12 листопада 1623 року. Його мучеництво піднесло надію на успіх унії з Римом, бо вже в році 1632 Унія мала три мільйони визнавців-уніятів.⁷⁹

Щоби спинити поширення Унії на українських землях, патріярх Єрусалимський Теофан по дорозі з Москви затримався в Києві. Уживаючи повновластей, даних йому Патріярхом Константинопільським, він рукоположив у Печерській Лаврі митрополита Йова Борецького й шістьох єпископів.⁸⁰ Митрополит Борецький післав свого представника Ісаакія з Луцька до царя в році 1622, щоб прийняв Українську Православну Церкву під своє крило — під свою опіку, “тому що всі бажають бути під сильною рукою царя”.⁸¹ Відповідь царя Михаїла ззовні видавалась неохочою: “Невідповідним для царя є негайно зайнятися тією справою”. Він, однак, запевнив єпископа Ісаакія, що “цар і патріярх глядітимуть різних шляхів, аби звільнити православну віру й Божі церкви від еретиків”, тобто, уніятів.⁸²

Підпорядкування Київської Митрополії московському патріярхові

У Переяславі, 6 січня 1654 року, згідно зі Соловйовом, Богдан Хмельницький запропонував народові чотирьох різних володарів до вибору, а саме: Султана Турецького, Хана Кримського, Короля Польського, чи православного Царя, самодержця усієї Росії, якого вони шість років тому просили прийняти Українську Православну Церкву під

свою опіку. Нарід відказав: “Хай так буде, хай Господь скріпить нас під царською могутньою рукою”.⁸³ Слідом за тим митрополит Макарій пише: “З того часу Київська Митрополія була до певної міри злучена з Москвою, хоч правно вона все ще уважалася під юрисдикцією Константинопільського Патріярхату”. А тому, що весь православний нарід Литви і Білорусії який тоді був під окупацією російських армій, залежав від Київської Митрополії, православні люди, які на тих землях жили, разом зі своїми церквами й монастирями з’єдналися з Московською Церквою.⁸⁴ Це сталося “добровільно”, згідно з російськими істориками, та про ту “добровільність” будемо говорити пізніше. Приклад такого “добровільного й свобідного воз’єднання з православ’ям” відбувся за панування Катерини II, коли російські солдати були місіонарями.⁸⁵ Під маркою охорони православ’я цар післав свої гарнізони і зайняв українські землі. Розуміючи наміри російського маневру, Українська Православна Ієрархія намагалася відступити від того “воз’єднання” і відлучитися від російської Церкви. Так, новообраний митрополит київський Діонісій Балабан не хотів приймати рукоположення-хіротонії в Москві.⁸⁶ Не зважаючи на бажання української ієрархії, Московський синод рішив віддати адміністрацію Української Православної Церкви заступникові-протопопові Максимові Філемонові, що його затвердив цар Олексій, але якого не признала Українська Православна Церква. Після укладення мирної угоди з Польщею, 6 травня 1686 року, Росія дістала Київ, Чернігів, Смоленськ і 56 інших великих українських міст на правобережжі ріки Дніпра. Тут усякий спротив Української Православної Ієрархії спинено, бо після обрання митрополита Гедеона Київського, 8 липня 1685 року, гетьман Самійлович повідомив Івана й Петра про цей факт, і просив, щоб Київська Митрополія була першою з Московських Митрополій. Крім того, він просив, щоб митрополита Гедеона рукоположено в Москві, але щоб Російська Ієрархія не втручалася у внутрішні рішення Київської Митрополії. Синод у Москві погодився на те, але відмовився визнати Київську Митрополію екзархатом Константинопільського Патріярхату.⁸⁷

З огляду на натиск турків, Константинопільський Патріарх Діонізій погодився на домагання Москви й урядовим листом у 1687 році віддав Київську Митрополію під Московський Патріархат. За те дістав 200 золотих червінців і 120 соболевих шкур.⁸⁸ Тому, що після смерти московського патріярха Адріяна цар Петро не бачив жодного кандидата на патріярха, на якого він міг би покладатися, він надумав заступити Патріархат Святішим Синодом, що дорівнював би Сенатові у світській адміністрації. Ті два уряди, тобто Російський Сенат і Святіший Синод були рівні щодо прав і обидва однаково прямо підлягали цареві. У своїй присязі вірності вони проголосили його “найвищим суддею духовної колегії”. Представник царя у Святішому Синоді звався “Обер-прокурором” і згідно з царським припорученням був “оком царя і його адвокатом у справах Синоду”. Його обов'язком було глядіти, щоб усі правила приписані царем додержувано, а на випадок якоїсь невідповідности в рішеннях, які суперечили б волі царя, його негайно про те повідомляти.⁸⁹

Щодо адміністрації Церкви, “Святіший Синод” одержав владу і авторитет патріярха, тобто законодавчу владу, і за згодою царя право доповнювати “Статут” новими правилами й приписами. Та, що найважливіше, “Святіший Синод” мав найвищу владу судити й керувати всіма ділянками церковного життя.⁹⁰ У відповідь на лист царя Петра I з вересня 1721 року Константинопільський патріярх Єремія III післав 23 вересня 1723 року листа з апробатою, на підставі якої “Святіший Синод” став найвищою релігійною владою в Росії. У ньому керівне ядро складалося з митрополита Теодозія Яновського і Теофана Прокоповича, з чотирьох дорадників, з чотирьох асесорів та з представників світського й чернецого духовенства.⁹¹ Цариця Єлисавета Петрівна видала указ, на підставі якого Синод, що раніше разом із Сенатом підлягав Високій Раді, а потім Кабінетові Міністрів, привернено до його попередньої гідности, а саме до найвищого становища Державної Адміністрації з титулом “правительствующий”, що значить з урядовою владою.⁹²

Маючи Святіший Синод, як одного з керуючих чинників Кабінету, цариця Катерина II в році 1765 доручила йому розглянути питання про забобонні вірування в Церкві, про спрощення церковних Богослужб, про відповідний одяг для священників і про зміну звичаю поминання померлих.⁹³ У 1786 році секуляризовано церковні посілости (церковне майно) на Україні, так що воно стало власністю держави під адміністрацією цариці Катерини II. Указом з року 1788 державний уряд відібрав майно монастирів: Харкова, Катеринослава, Курської і Воронізької Губернії, як також катерд: Москви, Петербурга, Новгороду й інших дієцезій. Натомість вони мали дістати від держави особлившу платню. Після секуляризації церковного майна, цар мав ціле духовенство в своїх руках, бо воно стало тепер державними урядовцями.⁹⁴ Ідучи за прикладом своїх попередників, цариця Катерина II засвідчила свою владу над церковною ієрархією, оскаржуючи перед Синодом Митрополита Арсенія Мацієвича, високовченого українця. Синод засудив його, відкликав з митрополичого уряду й післав на вигнання до Архангельська. Пізніше його знову оскаржили два пияки монахи, що нешанобливо висловився про царицю Катерину, і його позбавлено чернечої гідности, вкинено до в'язниці, де він і помер.⁹⁵

Після Замойського Синоду 1767 року, деякі православні єпископи стали поширювати поголоски, що багато уніятів готові залишити Унію, бо розчарувались у своїх сподіваннях на інше ставлення польського уряду і католицької церковної ієрархії. Православний єпископ Георгій повідомив російську владу (так каже Тальберг), що таке невдоволення було й серед уніятських єпископів. Він дістав відповідь від князя Репніна, що всі ті, які бажають повернути до православ'я, мають заявити свій намір на письмі з апробатою, "схваленням" суду. У березні 1768 року деякі з уніятських єпископів передали таку заяву королеві Станіславові в Польщі, заявляючи своє бажання повернути до православ'я. Хоч цариця Катерина II (як пишуть російські історики) не домагалася від тих людей запевнення їхньої релігійної свободи з боку польського короля, в короткому часі коло 130.000 уніятів

повернуло до православ'я. Услід за ними, пише російський історик Філарет, ще два мільйони уніятів повернулося до православної Церкви, а з ними повернуло й 2.300 церков. Внаслідок того від Синоду вимагалось вислати Мінського Архієпископа й багато активних священиків із 2.500 антмінсами.⁹⁶

А тепер пригляньмося ближче причинам того дивного повороту до православ'я. В угоді миру з Польщею, після першого розбору Польщі, 18 вересня 1773 року, Катерина II згодилася шанувати недоторканности й свободи Уніятської Церкви. Але у своєму указі вона встановила, що коли в Уніятській Церкві помре священик, люди мають право домагатися православного або уніятського священика. На практиці, однак, ніхто не питав людей, а місцевий уряд, який був російський, православний чи проросійський, домагався тільки православних священиків. У той спосіб Полоцька Архідієцезія протягом трьох років (від 1781-1783) утратила 800 парафій і 100.000 вірних.⁹⁷ Катерина II не приховувала свого наміру знищити Унію, бо вона не вважала уніятів за правдивих католиків. Попри свої гарантії шанувати права, свободу, привілеї, культ і дисципліну Уніятської Церкви, у вересні 1773 року, вона ясно заявила, що уніяти мусять повернутися до Російської Православної Церкви, або прийняти латинський обряд. Вона не побоювалася того, що уніяти приймуть латинський обряд, бо візантійський обряд був глибоко вкорінений в умі й серцях народу, котрий утотожнював обряд з релігією. Проте вона дещо попеклася на білорусинах, з яких багато покинуло візантійський обряд і стали римо-католиками. Московські агенти підтримували забобони народу, а уніятський клір, більшість якого була малоосвічена, через брак своєї інтелігенції, що прийняла латинський обряд, не міг успішно боротися проти того. В додатку, російські агенти слідкували дуже пильно за уніятським духовенством, а православні ієрархи й духовенство його переслідували. Катерина II знала добре, що при допомозі і під натиском російської церковної і світської влади, яка не перебирала в засобах, нарід буде змушений заявитися за православ'ям.⁹⁸

13 липня 1793 року в Гродні Катерина II знову гарантувала свободу релігії уніятів, але в тому самому часі на таємних зборах у Петербурзі, на пропозицію архієпископа Євгена Булгаріса (1796-1806), зорганізувала "Православне Місійне Товариство" з Мінським єпископом Віктором Садковським на чолі. Він мав завдання повернути уніятів назад до православ'я на умовах цариці. Військо одержало від неї наказ помагати єпископам у "їхній місії". Дорога була проста, бо вистачало мати в парафії лише кількох православних, щоб відняти в уніятів церкву й віддати її в руки православним. Уніятських священників проганяли, в'язнили, або посилали на заслання. Нарід, який старався їх боронити, позбавляли майна. Катерина видала указ, на підставі якого всі ті, що їх предки стали уніятами після 1595 року (двісті років перед тим) мали повернутися назад до православ'я. Церква, яку колинебудь первісно збудували православні, мала повернутися до православних, а парафія також мала повернутися до православ'я. Де в парафії було менше ніж 100 родин, вона мала злучитися з більшою парафією.⁹⁹ У своїх зносінах з Папою Пієм VI Катерина II уживала поважної ввічливості, так що той у своєму листі з 16 вересня 1780 року назвав її справедливою й щирою жінкою. Заховуючи для зовнішнього світу пристойність, вона таємно безустанку працювала над знищенням Унії в надії, що також знищить і Католицьку Церкву у своїй імперії. Наслідком її безупинних заходів був примусовий поворот 2.300 уніятських церков до православ'я в 1795 році. Того року вона скасувала три уніятські дієцезії — в Луцьку, Бересті й Пінську. А на їхнє місце створила чотири православні екзархати для Поділля, Волині, Литви й Білорусії. Із первісних 5.000 уніятських парафій у 1796 році залишилося лише 200. Отак, вживаючи натиску й насильства, вона "добровільно направила на православ'я" коло вісім мільйонів уніятів разом із 9.316 парафіями та зліквідувала 145 Василянських монастирів.

Майно Митрополії й Дієцезій сконфісковано й передано російським панам-вельможам.¹⁰⁰ "Свобода вибору й добровільність" того навернення уніятів на православ'я є

описана в ноті польської делегації, зверненої до Російської Амбасади з дня 21 лютого 1774 року: “Мимо запевнень, що переслідування уніятів припиниться, ми одержали нові скарги про переслідування, спрямовані проти уніятів, з боку схизматиків, боронених російськими військами. “Промеморія” — замітка долучена до тієї ноти — каже: 1) У Білоцеркві при допомозі російського коменданта прогнано уніятських священників з парафії; 2) у Погребську російські війська зайняли уніятську церкву; 3) Схизматицький священник Зразовський з Білоцеркви в навечер'я Різдва ув'язнив уніятських священників, тримав їх у в'язниці протягом Різдвяних свят, а їхні церкви зайняв для православних; 4) Зразовському допомагав в ув'язненні уніятських священників — Сузодольського й інших, — російський комендант Круглов. Вони били їх жорстоко, ув'язнили їх і відібрали ключі від їхніх церков; 5) Схизматики з Рокітан і з сіл — Перегонівка, Семенівка, Молюївка при допомозі коменданта Круглова відібрали уніятські церкви, а їхніх священників ув'язнили; 6) Схизматицький священник — сотрудник із Бершади, побивши жорстоко уніятського священника Юліяна Розводовського, повісив його на дубі; 7) В одній околиці схизматики в супроводі солдатів коменданта Круглова зібрали уніятських людей, побили їх, ув'язнили й випустили на волю тільки тоді, коли вони підписали, що добровільно повертають до православ'я.¹⁰¹

Рівночасно зі знищенням Унії почалася русифікація Української Православної Церкви. Цар Павло дав уніятам мале відшкодування, коли відкрив їм дві, попередньо закриті, дієцезії в Луцьку й Бересті. Він, однак не вважав уніятів незалежними і піддав їх спільному управлінню у так званій “Католицькій Колегії”, де вони не мали свого представника.¹⁰² Стан Уніятської Церкви не поправився за наступників Катерини II, протягом царювання Миколи I, якого сучасники називали “поліцаєм Європи” (1825-1855). Його “credo” було: “Автократія, православ'я й один російський нарід”. Під час зустрічі з Папою Григорієм XVI в 1845 році, він назвав себе “православним християнином”, для якого Московська Імперія була Божою Державою, де він, цар — був головою держави й Церкви. Для

нього поворот уніятів до так званої “віри батьків” був “політичним імперативом”, інакше його “Боже царство” — російська імперія не була б правдивою державою, бо мала б частину громадян, відділену від нього — “голови Церкви”.¹⁰³ Тому він почав залізною рукою нищити Уніятську Церкву. Указом із 1826 року, він заборонив друкування й поширювання католицьких молитовників. Із чотирьох дієцезій він створив тільки дві, одну для білорусинів — у Полоцьку, а другу — в Жировиці для Литви, підпорядкувавши їх особливій “Церковній Колегії”, залежній від Російського Сенату. Він скасував також Протоігуменат Василіянського Чину. Указом 1833 року порішив, що діти мішаних подруж мають бути виховувані в православ’ї. Заборонив священникам латинського обряду уділяти святі тайни “впертим уніятам”, і заборонив уніятам ходити на латинські Служби Божі.¹⁰⁴ Наказав уніятам уживати літургічні книги друковані в Москві; заборонив уніятським священникам навчати катехизму по клясах, або проповідувати і вказувати на розбіжності між католиками й православними. Указом 1833 року постановив, щоб губернатори інсталювали католицьких парохів. Як наслідок уніятських священників проганяли з їхніх парафій, а парафії віддавали православним. Для царя всі засоби були виправдані, якщо тільки вони були спроможні “повернути уніятські парафії до віри їхніх предків”. При помочі зрадників таких, як єпископ Іван Сємяшко з Литви, Василь Лужинський з Полоцька й Антін Зубко з Берестя, Московський Патріярх силою завів православ’я. Таким “добровільним наверненням” убито багато уніятських священників, а коло 160 заслано на Сибір. 25 березня 1839 року урочисто проголошено й підписано акт “воз’єднання Української Католицької Церкви з Московською Православною Церквою”. Його підписали, в імені двох з половиною мільйонів вірних і сотень священників, тільки 21 священник. Протестуючи проти тих страшних злочинів, що їх допустилися царська імперія і Московська Православна Церква, Свята Столиця в 1842 році видала Білу Книгу Мучеництва Католицької Церкви в Україні у трьох мовах: по-латині, по-французьки й по-італійськи.¹⁰⁵

У 1864 році почалося нове переслідування Української Католицької Церкви. Указом від 30 червня того ж року цар підпорядкував українських католицьких священників Управляючій Комісії для Релігійних Справ, а рівночасно заборонив інсталяцію чи усунування священників. Уряд забрав усі церковні маєтки, а священники мали одержувати платню від держави. Тому що єпископ Іван Калинський з Белзу не підпорядкувався указові російського уряду, його з частиною членів його дієцезіяльної ради заслано до Вятки 3 жовтня 1866 року, де він помер мученичою смертю 20 жовтня 1866 року.¹⁰⁶ Папа Пій IX видав енцикліку, в якій сильно протестував проти переслідування українців-католиків. Це, однак, не спинило москалів. Уживаючи зрадників-москвофілів, як І. Войціцький, священник Криницький, Пилип Дячак і Маркил Попель, російський уряд і далі нищив Українську Католицьку Церкву. У Літургії заборонено згадувати Папу, а тих, що не корилися тому приказові, ув'язнено. Тоді ув'язнено 14 священників. Висилано орди московських солдатів проганяти католицьких священників з їхніх церков, а на їхнє місце впроваджувати православних.¹⁰⁷ Там, де нарід боронив свої церкви, солдати били, в'язнили, а то й убивали людей, як, наприклад, у Докудові, де солдати ув'язнили 16 мужчин, а жінки, які протестували дістали по 80 бичків. У багатьох парафіях як Кодня, Дрелів, Пратулин і багато інших московські солдати убили десятки людей, а багатьох поранили. Таким було те “добровільне й мирне навернення уніятів до віри предків”.

Працюючи як “місіонарі”, російські солдати арештували 43 католицьких священників на Холмщині; 22 з них заслали. Теж багато інших післали на заслання до Росії або й на Сибір. У селі Пратулин солдати вбили 15 селян, і багато поранили. У Дрелеві вони вбили 9 селян, а багатьох закували й депортували. Під кінець, стероризувавши нарід, російські агенти вимусили підписи від католиків, яких позбавили їхніх священників. День 1 січня 1875 року проголошено днем повороту уніятів до православ'я. Цю “величезну перемогу” російського уряду святкували в Петербурзі у травні 1875 року, коли сам цар

підписав прохання з вимушеними підписами. Тим актом він апробував поворот уніятів-католиків до православ'я.¹⁰⁸

Комуністи навертають українців католиків до “віри предків”

Давня історія відродилась під час Першої Світової Війни, коли російські армії зайняли Галичину (Західню Україну). Пам'ятаючи слова Св. Письма: “Ударю пастиря й розбігнуться вівці стада...” (Мт. 26,31), Росія знала, що Митрополит Андрей Шептицький буде великою перешкодою у наверненні католиків на православ'я, тому московські власті арештували його і вивезли до Росії. Найперше заслали до Курська, потім до монастиря в Суздалі, а 19 вересня 1914 року до Ярославля. Але в 1917 році революція звільнила українського первоієрарха з тієї неволі.¹⁰⁹ Давня історія знову повторилась під час Другої Світової Війни, коли комуністи вдруге окупували Західню Україну. Вони позбулися Митрополита Андрея Шептицького 1 листопада 1944 року. Всі українські католицькі єпископи як один спротивилися “воз'єднанню з Московською Православною Церквою”. Їх арештовано й по в'язницях вони помирали як мученики за віру Христову, за вийняток наступника Митрополита Андрея Шептицького — Митрополита Йосифа Сліпого, Кардинала й Верховного Архієпископа.

Комуністи, що є “спецами” у винищенні релігії, організували “Групу воз'єдинення Греко-Католицької Церкви з Московською Православною Церквою” 28 травня 1945 року. Московський патріарх Алексій, поблагословивши той “рух”, почав свою юдину роботу.¹¹⁰ Понад 300 хоробрих священиків підписало протест проти того “воз'єдинення” й передало його заступникові голови Ради Міністрові Советського Союзу В. Молотову 1 червня 1945 року. Ці старання, очевидно, не мали жодних успіхів. Агенти НКВД взивали священиків “добровільно” підписувати два документи: 1. Що вони годяться узяти

участь у тому “рухові”, та 2. що вони це роблять свobodно й добровільно. Тих, що відмовилися підписати — арештовано й мучено аж доки не підписали. Більше ніж 500 священників Львівської Дієцезії вкинено до в'язниці. Один американський священник, який вернувся з в'язниці ССРСР, подає, що їх число було вище, яких 800.¹¹¹

Той “псевдосинод”, що відбувся від 8-10 березня 1946 року у Львові, в якому взяло участь 204 священників і 12 світських людей, вислав телеграму підданчого привітання й пошани патріярхові Алексееві в Москві, вселенському патріярхові в Константинополі, духовенству й вірним Західньої України, “великому вождеві Сталінові” й урядові Советської України. Він “уневажнив” Унію в Бересті і підпорядкувався Московському патріярхові. Лише малу групу священників комуністи стероризували до співпраці з московськими інтриганамі. Переважна більшість кліру залишилася вірною Католицькій Церкві й Апостольській Столиці. Схизматицький єпископ Львова Макарій опублікував листу українських священників, що згодилися на схизму, в урядовому бюлетені дієцезій. Там було усіх разом 1.111 священників, з того — 532 з львівської, 302 — з перемиської, і 277 — зі станиславівської дієцезій. Якщо ті числа є правдивими, що є дуже проблематичним, то треба мати на увазі, що перед війною було в Галичині (Західній Україні) 2.950 священників. Триста з них, разом із яких 300.000 вірними залишили Советський Союз як втікачі. А, понад 1.500 священників все ще лишилося вірними Католицькій Церкві, попри в'язниці, заслання й іншого роду тортури.¹¹²

Подібне “добровільне навернення” відбувалося й на Карпатській Україні, де є 641.000 українців католиків, зібраних у 281 парафіях, 354 священників і 85 семінаристів. Коли єпископ Теодор Ромжа відмовився підписати заперечення, що існує російське переслідування в краю, його проголошено фашистом і ворогом советського народу. Московський Синод Православної Церкви, що відбувся в Москві 22 жовтня 1944 року, іменував Нестора, колишнього єпископа Уманя, на єпископа Мукачева й Пряшева. Той прибув до Мукачева й почав організувати Православну Церкву. У міжчасі місцеві часописи опублі-

кували статтю, що юрисдикцію українського католицького єпископа Теодора Ромжи уневажнено, з приїздом православного єпископа Нестора. Щоб ніщо не перешкоджало православному єпископові Несторові в його “добровільному навертанні українців-католиків до віри предків”, Єпископа Теодора Ромжу смертельно поранено в ударі його авта з советським танком у жовтні 1947. Знищення Української Католицької Церкви в Карпатській Україні почалося в лютому 1946 року, а завершилося у квітні 1949. Вживаючи усі способи: в'язниці, заслання, примусову працю а навіть і душогубство, як у випадку єпископа Теодора Ромжи, комуністи знищили Українську Католицьку Церкву в Карпатській Україні.¹¹³

Уже давніше знищивши й підпорядкувавши Українську Православну Церкву під Московську Православну Церкву, москвини долучили її до Московського Патріархату. Трохи згодом вони підкорили уніятів Литви і Польщі, а в останніх часах українців-католиків Західньої України (Галичини, Волині й Полісся) та Карпатської України силою піддали під Російську Православну Церкву і влучили до Московського Патріархату. У теперішніх часах комуністи стараються піддати під крила Російської Православної Церкви Українську Православну Церкву в Канаді і З'єднаних Штатах Америки. Київський митрополит Філарет, член президії “Товариства культурних зв'язків з українцями за рубежом” радив членам Російської Православної Церкви підтримувати приятельські зв'язки з усіма організаціями, що ведуть до приязні й злуки з їхніми братами по крові в Канаді, ЗСА і Аргентині. Російська Церква має в Канаді 24 парафії, а 40 парафій в Америці. Московська Православна Церква посилає до них своїх священників нести “Слово Боже” українським вірним. Недавно вони вислали молодого єпископа Макарія до Канади, який має юрисдикцію також і над Російською Православною Церквою в Америці. Вони вислали 1000 примірників “Православного Вісника” до тих країн, щоб поінформувати людей про “щасливе життя Церкви в УССР”. Запрошують людей відвідувати їх і на власні очі побачити Церкву в Україні.¹¹⁴

Очевидно, що вони побачать тільки те, що советська влада бажає їм показати, бо всі місця відвідин пильно контролює держава.

Попри всі злочини, яких комуністи допустилися супроти Бога й релігії, супроти усіх Церков, а передусім супроти Української Католицької Церкви, попри те, що атеїстична пропаганда в УРСР старається тепер знищити і їхню вислуговчу Православну Церкву, а на її місце встановити атеїстичний російський комунізм, СРСР безлічно сміє посилати своїх представників напр. Никодима, митрополита ленінградського, голову “Відділу Зарубіжних Зв’язків Російського Патріархату в Москві” до Папи і на конференції католицьких представників у Барі, Італія. На тих зібраннях розглядаються такі теми: роля християн у суспільстві, що розвивається, християнський аскетизм на службі сьогоднішнього людства, активна співпраця людини в Божому творчому ділі, як християни можуть зробити світ людянішим, як, буди дійсним християнином, можна працювати з нехристиянами для розвитку суспільства.

На тих нарадах представник режиму, що не признає ні Бога ні Божого закону, сміє підносити голос й казати, “що все ще існують розбіжності між Католицькою й Московською Православною Церквами у двох пунктах, а саме, коли йдеться про значення й уживання певних понять, що стосуються до соціальних проблем”. Він навіть підказує свою розв’язку, кажучи: “У конкретних випадках обидві Церкви мусять працювати разом у поборюванні зла й давати позитивні вклади до всякого добра в сьогднішній спільноті”.¹¹⁵ Дивним є, як сміють вони говорити про “поборювання зла”, коли Церква, що її репрезентують, накоїла стільки зла й лиха протягом сторіч, разом з їхнім царським режимом, а тепер ще далі помагає комуністам ширити те лихо. Церква ця помагає комуністам поширювати атеїзм, неморальність, утиски слабших народів, виправдує й боронить устрій, який знищив Українську Католицьку Церкву в Західній Україні, Українську Автокефальну Православну Церкву — у Східній Україні, а недавно зайняв Чехо-Словаччину й утискає її, подібно як і багато інших народів. Щодо “позитивного

вкладу до всякого добра сучасної спільноти", то вони вже досить "позитивно" причинилися, не тільки знищивши Українську Православну й Українську Католицьку Церкви, а ще й готуючи своїй власній служальчій Московській Православній Церкві скоропостижний кінець. Розглядаючи ситуацію в ССРСР, мусимо сказати, що згідно з їхнім пляном, їх "позитивний вклад" осягне свою кульмінаційну точку, коли вони остаточно знищать усякий слід християнської релігії у своїй країні. А коли того досягнуть, тоді російський комунізм повністю і абсолютно зацарює в усіх частинах ССРСР, що дасть йому вільну руку утискати й морально нищити всі поневолені народи з остаточною метою завоювати увесь світ.

Але тієї мети вони ніколи не можуть добитися, бо від терору є сильніший людський дух, прагнення волі народів і людини, передусім непереможною є віра в Бога. На наших очах відроджується наша Церква. Вона живе в катакомбах. Сила Церкви в її мучеництві. Господь досвідчує український нарід, щоб із його терпінь, героїства і мучеництва прийшло оновлення духовости, щоб світло Божої правди з катакомб України променювало теж у вільний світ.

Українська національно-патріотична ідея є нерозривно з'єднана у визвольній боротьбі української нації з ідеєю християнства, яке дає нездоланну силу тій боротьбі. Бог і Україна — це дороговказ на життєвому шляху українця.

Перед нами найсвітліша подія в історії України — Тисячоліття офіційного Хрищення України, яку москалі нам хочуть загарбати. Але правда переможе! Допоможе нам Усемилостивий Усемогучий Господь і ця найвеличніша дата в історичному бутті української нації стане переломовою в наших теперішніх змаганнях за перемогу правди Христа на українській землі, за відновлення Української Самостійної Соборної Держави, побудованої на християнських засадах.

Показник джерел

Джерела до розділу: Чи справді було хрищення Росії 988 року? стор. 5—15

1. Полонська-Василенко, Наталія, *Історія України*, Том 1, Українське Видавництво, Мюнхен 1972, стор. 14
2. Там же.
3. Там же, стор. 16.
4. Там же, стор. 17.
5. Там же, стор. 29.
6. Там же, стор. 29.
7. Там же, стор. 30-31.
8. Там же, стор. 31.
9. Там же, стор. 32.
10. Чубатий, Микола, *Історія Християнства на Русі-Україні*, Том I, Рим — Нью-Йорк 1965, стор. 1.
11. *Pelesz, Julian, Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, Том I-II, Würzburg — Wien 1881-1882.
12. Likowski, Edward, *Unia Brzeska*, Poznan 1896; *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi*, Том I-II, Warszawa 1906.
13. Чубатий, Микола, *Історія Християнства...*, Том I, стор. 2.
14. Там же.
15. Там же, стор. 2-3.
16. Рамм, Б. Я., *Папство и Русь в X-XV веках*. Акад. Наук, Москва — Ленинград 1959; Чубатий, М., *Історія Християнства...*, стор. 3.
17. Fedotov, George, *The Russian Religious Mind. Kievan Christianity*. Harvard University Press, Cambridge 1946, стор. 400 і наступні.
18. Чубатий, М., *Іст. Христ...*, Т. I, стор. 6.
19. Там же, стор. 8.
20. Там же, стор. 9.
21. Рамм, Б. Я., *Папство и Русь в X-XV веках*, стор. 241-243; Чубатий, М., *Іст. Христ...*, Т. I, стор. 10.
22. Чубатий, М., *Іст. Христ...*, Т. I, стор. 11.
23. Там же, стор. 11.
24. Мішко, Степан, про українську антську добу гляди: *Нарис ранньої історії Русі-України*, Нью-Йорк 1981, зокрема "Вступ" Домбровського Олександра; Чубатий, Микола, *Князя Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй*, Нью-Йорк 1964; Нагаєвський, І., *Стародавня Україна в світлі історичних пам'яток*, Йорктон, Саск., 1961; кілька творів М. Ю. Браїчевського; Крамар Євген, *Анти, "Визвольний Шлях"*, 13 частин, Лондон, березень 1984 до березня 1985. Про початки княжої Русі-України гляди: Полонська-Василенко, Н., *Історія України*, Т. I, Мюнхен 1972 (Розділ "Початок української держави", стор. 89-95); Коструба, Теофіл, *Нарис історії України*, Торонто 1961, (Розділ "Початок Руської Держави", стор. 93-113); Нагаєвський, І., *Історія України* (по-англ.), Філядельфія 1962.

25. Великий, А. Г., ЧСВВ, *З Літопису Християнської України*, Книга I: стор. IX-X-XI, Видавництво ОО. Василян, Рим 1968, стор. 53 і наступні.
26. Там же.
27. Там же, стор. 55.
28. Там же, стор. 56.
29. Там же, стор. 57.
30. Там же, стор. 91.
31. Там же, стор. 97.
32. Там же, стор. 119-120.
33. Там же, стор. 125.
34. *Ukraine*, Herausgegeben von Georg Leibbrandt, Verlagsanstalt Otto Strollber, Berlin W. 9.
35. Там же, стор. 25.
36. Там же, стор. 26 і наступні.
37. Там же, стор. 27.

Джерела до всіх підрозділів від стор. 15— 52

1. "Америка" Український Католицький Щоденник, 2 січня 1971. "Антирелігійний Терор на Україні".
2. New Catholic Encyclopedia, Vol. 12, стор. 711-2; 712-1.
3. Там же, Vol. 12, стор. 712-1; 712-2.
4. Там же.
5. Там же.
6. Лужницький, Григор, *Українська Церква між Сходом і Заходом, Нарис Історії Української Церкви*, Філядельфія, 1954, стор. 209; Голубець Микола, *Велика Історія України від давніх часів аж до 1923 року*, видав Іван Тиктор, Львів, 1935, стор. 354.
7. Лужницький Григор, *Українська Церква...* стор. 159, 160.
8. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви*, Типографія преп. Іова Почаевскаго. Holy Trinity Monastery, Jordanville, N. Y., 1959, стор. 245.
9. Glovin, *Progres en Russie*, Leipzig, 1853, стор. 73; Pelesh Julian, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Том II, стор. 756, Note 374.
10. Тальбергъ, Н., *История Русской Церкви*, стор. 137 і наступні.
11. Голубець, М., *Велика Історія України*, Львів 1935, стор. 278.
12. Тальбергъ, Н., *История Русской Церкви*, стор. 139-140; Холмський Іван, *Історія України*, Наукове Товариство ім. Шевченка, Мюнхен, 1949, стор. 127-132.
13. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 188.
14. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви...* стор. 140-144.
15. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 191-192.
16. New Catholic Encyclopedia, Vol. 7, стор. 600-1 — 601-2.
17. Там же, Vol. 7, стор. 601-2.
18. Тальбергъ, Н., *История Русской Церкви...* стор. 206-207.
19. Там же, стор. 206.
20. Лужницький, Г. *Українська Церква...* стор. 158.

21. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви*, стор. 209.
22. Там же, стор. 210-211; 214.
23. Там же, стор. 229-232.
24. Там же.
25. Там же.
26. Тальбергъ, Н., *История Русской Церкви...* стор. 211, 216; Лужницкий Г., *Українська Церква...* стор. 157-158.
27. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви...* стор. 233-234.
28. Там же, стор. 235.
29. Там же, стор. 234.
30. Там же, стор. 271-272.
31. Там же, стор. 273.
32. Там же, стор. 270-271.
33. Там же, стор. 273.
34. Hrushevsky, Michael, *A History of Ukraine*, Published for the Ukrainian National Association, Archon Books, 1970, стор. 141; 205-209. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви...* стор. 276.
35. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви...* стор. 274-275.
36. Там же, стор. 256-257.
37. Там же, стор. 274-275.
38. Там же, стор. 276.
39. Там же, стор. 245.
40. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви...* стор. 203, 205-206; гл. Голубецъ, М., *Велика Історія України*, стор. 354-355.
41. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви...* стор. 205-206.
42. Лужницкий Г., *Українська Церква...* стор. 449-553; Pelesz Julian, *Geschichte...* стор. 551-556; 561 і наступні.
43. Тальбергъ Н., *История Русской Церкви...* стор. 265.
44. Там же, стор. 201 і наступні.
45. Там же, стор. 269 і наступні.
46. Там же, стор. 269-270.
47. Там же, стор. 300.
48. Там же, стор. 301.
49. Там же, стор. 301-302.
50. Там же, стор. 303-304.
51. Там же, стор. 304-309.
52. Там же, стор. 309.
53. Там же, стор. 310.
54. Там же, стор. 313-316.
55. Там же, стор. 319 і наступні.
56. Там же, стор. 326-327.
57. Там же, стор. 339.
58. Там же, стор. 340 і наступні.
59. Там же, стор. 344-360.
60. Там же, стор. 361-366.
61. Там же, стор. 377 і наступні.
62. Там же, стор. 381 і наступні.
63. Dr. Pelesz, Julian, *Geschichte der Union...* стор. 744-745.
64. Там же, стор. 744-745.
65. Там же, стор. 747.
66. Там же, стор. 747-748.

67. Там же, стор. 748.
68. Там же, стор. 748-749.
69. Pichler, a. a. O. II. 182; гл. Pelesz, Julian, *Geschichte...* стор. 750, Note 363.
70. Pelesz, Julian, *Geschichte...* стор. 759-786.
71. Galitzin, A., *La Russie au 18. siecle*; Pelesz, Julian, *Geschichte...* стор. 751-752, Note 365.
72. Pichler, a. a. O. II, 220; гл. Pelesz, Julian *Geschichte...* стор. 753-754; Note 369.
73. Bantysz-Kamenski, стор. 374; гл. Pelesz Julian, *Geschichte...* стор. 754; Note 370.
74. Pelesz Julian, *Geschichte...* стор. 755-756.
75. Там же, стор. 749.
76. Тальберг Н., *История Русской Церкви...* стор. 383-387.
77. Там же, стор. 387 і наступні.
78. Там же, стор. 471-486; гл. Холмський Іван, *Історія України*, стор. 162-177; 270-273.
79. Лужницький Г., *Українська Церква*, стор. 298-300
80. Hrushevsky M., *A History...* стор. 242-243.
81. Тальберг Н., *История Русской Церкви...* стор. 501-503.
82. Там же, стор. 501-503.
83. Там же, стор. 517-518; гл. Холмський І., *Історія...* стор. 205-213; Голубець М., *Велика Історія...* стор. 473; Hrushevsky M., *A History...* стор. 293-297.
84. Тальберг Н., *История Русской Церкви...* стор. 519.
85. Лужницький, Г., *Укр. Церква...* стор. 451-466; Pelesz Julian, *Geschichte...* стор. 561; 584-590; Холмський Іван, *Історія України*, стор. 219-229; 241-244.
86. Голубець М., *Велика Історія*, стор. 485-487; 492-494; 511 і наступні; Hrushevsky T., *A History...* стор. 422-423.
87. Тальберг Н., *История...* стор. 523-526; Голубець М., *Велика Історія*, стор. 510-511; Hrushevsky M., *A History...* стор. 342-344.
88. Тальберг Н., *Исторія...* стор. 528.
89. Pelesz, Julian, *Geschichte...* стор. 744-745.
90. Тальберг Н., *История...* стор. 552.
91. Там же, стор. 550.
92. Там же, стор. 569.
93. Там же, стор. 582.
94. Там же, стор. 582-600.
95. Там же, стор. 602-609.
96. Там же, стор. 661-662.
97. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 449-450.
98. Pelesz, J., *Geschichte...* стор. 251-252.
99. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 451-452.
100. Pelesz, J., *Geschichte der Union...* стор. 554-556.
101. Theiner, Mon. Pol., IV N. 179; гл. Pelesz J., *Geschichte der Union*, II, стор. 561 і наступні; Nr. 119; Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 660-665.
102. Hrushevsky, M., *A History...* стор. 422-423; 469-474.
103. Тальберг Н., *История Русской Церкви...* стор. 664.
104. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 263-264.

105. Там же, стор. 465-466; гл. Холмський, І., *Історія...* стор. 301-302.
106. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 466-467; 666-670; 474-476.
107. Там же, стор. 472-477.
108. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 480-482; Вірних, що не хотіли відступити від правдивої віри та з почуття обов'язку незломно стояли проти злуки накиненої р. 1875 з нез'єдиненою Церквою підло покарано: кого драчами, кого побоями, кого вигнанням. Енцикліка свят. всел. Архієрея Пія папи XII в 350 ліття з'єдинення Укр. Церкви з Апостольським престолом. Рим-Гроттаферрата 1946. (стор.14) гл. *Les Missionnaires Moscovites chez les Ruthenes Unis*, Paris, 1876.
109. Лужницький, Г., *Українська Церква...* стор. 538.
110. Там же, стор. 582 і наступні.
111. *The Black Deeds of Kremlin, A white Book, Vol. I, Book of Testimonies*, Ukrainian Association of Victims of Russian Communist Terror, Toronto, Canada, 1953, стор. 519-521.
112. Там же, стор. 520-521.
113. Там же, стор. 522-526.
114. "Свобода" український щоденник, 9 січня 1971 р.: *Митрополит Філарет у УССР про Російську Церкву в ЗДА і в Канаді*.
115. *Byzantine Catholic World*, Sunday, December 27, 1970; стор. 13: *Russia's Metropolitan confers with Pope*. Vatican City. (RNS)

Додатки

З історії документації нашого часу оприлюднюємо деякі документи пов'язані зі змістом праці Блаженнішого Патріярха Мирослава Івана Кардинала Любачівського



Східні Церкви мають право на Патріархат

Промова Блаженнішого Патріярха Мирослава Івана Любачівського, виголошена перед св. Отцем Папою Іваном Павлом II на авдієнції Українського Католицького Єпископату дня 5. жовтня 1985 р.

Ваша Святосте!

Воно стає вже світлою традицією, що по кожному Синоді Українських Католицьких Єпископів у Римі приходимо перед Вас, Святосте, щоб у імені усїєї Української Католицької Церкви й народу зложити Вашїй Святостї, як наслідникові Св. Апостола Петра, поклін, подяку, воднораз же прохання про поміч і благословення для нашої страдальної Церкви. Вона вже від 40 літ переносить важкі переслідування на рідних землях, але внутрі кріпшає завдяки Божїй благодатї й крові її Мучеників та Ісповідників.

Це перший Синод, що його ми відбули без нашого Ісповідника Віри, св. пам. Блаженнішого Йосифа Кардинала Сліпого, якого рік тому Господь покликав по вічну нагороду. Вашїй Святостї й йому завдячуємо те, що ми об'єднались в одну нерозривну цілість із нашою Церквою в Україні. Синод Єпископів є для неї сильним об'єднуючим чинником і тим фактором, що наче перенимає спадщину з'єдиненої Церкви України на чужину і тут кладе основи для життя і майбутности нашої Церкви. Цю спадщину ми одідичили й бажаємо її вірно берегти, розвивати, та в слушний час перенести у вільний Львів та Київ.

Цей Синод відбувся якраз у тижнях, коли Ваша Святість старається перед Христом і Історією зробити перший підсумок здійснювання постанов II Ватиканського Собору. Він то виразно навчає нас: "Східні Церкви так, як і Західні, мають право й є зобов'язані рядитись згідно з власними питоменними правилами, бо ці правила мають за собою шановну давнину, краще відповідають звичаям їхніх вірних і являються придатнішими для старання про добро душ". (Про Східні Церкви, ч. 5.). Наші

Синоди, це яскравий приклад цього і вислід здійснювання постанов Собору.

Беручи до уваги надзвичайно важке положення Української Католицької Церкви в сьогоdnішньому світі з одного боку, слід звернути увагу на старання Апостольського Престолу в цій справі в минулому сторіччі з другого боку, щоб цій найбільшій вітці Східніх Католицьких Церков остаточно запевнити належне їй місце в лоні Католицької Церкви, та воднораз скріпити її місію серед інших Східніх Церков. Таке рішення Апостольського Престолу було б згідне з постановою II Ватиканського Собору, який у своєму декреті про Східні Католицькі Церкви (ч. 10) практично зрівняв власті Верховного Архиєпископа з властями Патріярха, що стверджується в проєкті нового східнього канонічного права.

Таке рішення Апостольського Престолу вкінці перевело б у життя його бажання з минулого сторіччя, коли бл. пам. Папа Григорій XVI (1843-1853) хотів надати Українській Католицької Церкві власний патріярхат, щоб її належно скріпити і зберегти у тому часі, коли її розвиток був загрожений переслідуванням та нищенням з боку царської Росії. Існування нашої Церкви сьогодні куди більш загрожене з боку безбожного комунізму, і то не лише тим, що її насилу прилучено до російської православної Церкви, але безперервним переслідуванням на кожному місці вияву виконання обов'язків католицького християнина, якого карають грішми, в'язницею, засланням на Сибір та каторжною працею. Врешті стараються останнім часом у нас відняти навіть правду і факт охрищення, що його тисячоліття збираємось обходити 1988 року. Московська православна патріярхія при помочі всяких середників дезінформації ширить неправду, будьто 988 року відбулося хрищення Росії. Хоч Росія як держава 500 літ тому навіть ще не існувала, а увійшла вона в історію в 15 ст. під назвою Московії чи Московщини...

Своїм наданням палієм Верховному Архиєпископові для Львівської Провінції Ваша Святість підтвердила факт існування Української Католицької Церкви, всупереч всім

твердженням московської патріархії, що наша Українська Католицька Церква вже не існує, що її вже угроблено. Її існування признане Апостольським Престолом. І коли вона на рідних землях мусіла заховатись у підземних катакомбах, тут у вільному світі вона не затихла, її молитва лунає відкрито і вільно, вимолюючи у Всемогутнього Бога волі й свободного прославлення Т्रієдиного Бога у наших вже звільнених церквах України. Знаю, що це є також бажанням і молитвою Вашої Святости, що виявили стільки любови і доброї волі супроти нашого народу і нашої Церкви.

Вправді Вселенському Архиєреєві Папі Григорієві XVI не довелось піднести нашої Української Католицької Церкви до гідности Патріярхату, але воно здається було в плянах Основника Церкви Ісуса Христа, щоб того великого чину довершив слов'янин, наш "брат із крові і кості", як Ваша Святість самі себе назвали, щоб у той спосіб злучити нашу Церкву і Нарід з Престолом Петра і дати нам підпору в стремлінні до повороту до єдиного стада, що його бажав Христос словами: "І буде одне стадо і один пастир!"

Вклад нашої Української Церкви в поширенні Христової Віри серед безбожництвом загрожених народів, світло і радість Христову, що вона несе поневоленим народам, підказують нам на наш обов'язок, дати їй той статус, на який вона заслуговує.

Тож Ваша Святосте, скріпіть нашу віру, посиліть нашу надію і бодрість у боротьбі зі силами тьми, признанням патріярхату, що про нього просимо у цьому нашому зверненні.

Нехай цей черговий Синод і ця зустріч з Вашою Святістю буде нашою заявою вірности Святій Католицькій Церкві і просьбою до милосердного Бога про краще майбутнє нашої Церкви і Народу.

Благословіть, Ваша Святосте, нашу Українську Католицьку Церкву і Нарід.

† *Мирослав І. Кардинал Любачівський*

Рим, дня 5-го жовтня 1985 року

Українська католицька спільнота має право на релігійну свободу

Під таким заголовком надрукував ватиканський півофіційоз "Л'Оссерваторе Романо" промову Папи в українській мові, яку він виголосив 5. жовтня 1985 р. на авдієнції учасників IV Синоду Єпископів Української Католицької Церкви.

Владико Кардинале,
Достойні Брати!

1. З глибини мого серця вітаю Владика Кардинала Мирослава Івана Любачівського, Верховного Архiepіскопа Львівського Українців, та усіх Ієрархів Української Католицької Церкви, зібраних тут у Римі, при гробі святого верховного апостола Петра, на наради четвертого Єпископського Синоду.

Згідно з приписами Правильника Синоду, Ви прийшли сюди з мого благословення на спільні наради, що відносяться до важливих справ Української Католицької Церкви, яка ось уже близько чотирьох років стоїть твердо в єдності з цією Апостольською Столицею.

З'єднання *Вашої Церкви* з Церквою вселенською, довкруги Петрового Наступника, є началом плідного розвитку виявленого упродовж її історії.

В унійному змаганні XVI сторіччя *Ваша Церква* відіграла велику роллю. Це повинно стати причиною Вашої гордості і рівночасно спонукою до ще більшого закріплення зв'язків зі столицею Петра. Також нині Церква гаряче бажає єдності християн. Другий Ватиканський Собор, який бажаємо оживити через наступний надзвичайний Синод в обнови його духа і навчання, відкрив у приверненні повної єдності між усіма християнами одне з головних завдань Церкви; і послідовно вказав напрямні до досягнення цієї мети.

Не забуваймо і то з правдивим болем, що *Ваша Церква*, яку Ви тут на Синоді представляєте, за приналежність до Католицької Церкви, в єдності з святим Петром, була і є покривджена і досвідчена.

Ці болючі досвіди завжди відчували мої Попередники на цім Апостольськiм Престолi й я їх глибоко відчуваю в моiм серці. Тому я часто повторяв моє бажання, щоб ця католицька спільнота могла втішатись релігійною свободою, на яку вона має право, як інші релігійні віровизнання. Так-то і представники Святої Столиці домагались на різних зібраннях Конференції для Безпеки і Співпраці в Європі, що відбулася у Гельсінках, аби для неї було визнане цивільне право на існування.

Це також Ваш спільний біль, Брати в єпископстві, і мій біль, Вашого Брата, першого Папи з роду Слов'ян. Звідси бо випливає те особливе піклування за спасіння кожної душі так у батьківщині святого Володимира, як і поза нею — у діаспорі. Апостольська Столиця дала висказ тій печаливості, встановляючи в обох Америках, Канаді, Австралії, Франції, Англії та Німеччині Епархії й Екзархії, які Ви на оцім Синоді представляєте. Створюючи історію майбутнього Української Церкви, не можна полишати на боці того коріння, з якого вона виросла, та достойних Ієрархів тієї Церкви.

Преподобні Брати!

“Конечним є повернутися до минулого, щоб у його світлі зрозуміти теперішню дійсність і передбачити майбутність. Бо справді, місія Церкви завжди з непохитною надією напрямлена і скерована у майбутнє” (Апост. Слов'ян, 31).

Прийде день, цього надіємось і за це молимося, жертвуючи наш спільний біль, Ваш і мій. Надійде день, в якому повна єдність усіх синів святого Володимира зможе побачити світло.

2. І як не згадати важливої події, що вирішила Вашу історію, як 1595 року українські Владики видали славну заяву про конечність повернення єдності Київської Митрополії зі Святою Столицею в Римі!

Тоді-то луцький єпископ, екзарх царгородського патріарха, Кирило Терлецький та володимирський єпископ Іпатій Потій, як представники решти єпископів могли вибратися в Рим. Принесли тоді зі собою документ з умовинами, під якими Українська Церква ладна була на єдність.

3. Наш попередник Климент VIII Апостольською Постановою “Великий Господь і хвален вельми” проголосив для радості всього світу вістку про цю втішну подію.

З якою втіхою та з якою зичливістю прийняла Римська Церква український нарід, присталий до єдності стада, видно теж з Апостольського Послання “Благословен хай буде пастир” з 7 лютого 1596 року.

У тім Посланні Римський Архиєрей, прославивши вдячним серцем діло, довершене з Божої милости, проголосив, що звичаї Української Церкви та її законні обряди належить без зміни заховувати. Накінець побратерськи взиває Ієрархію якнайскоріше зійтися на Синод цілої провінції та приймати і затвердити там злуку українців з католицькою Церквою.

4. Цій то великій події завдячуємо нині існування і розвій *Вашої Церкви* та її спасенну діяльність не тільки на Україні, але й у багатьох краях світу. Власне Ви, Достойні Брати, зібрались і тим разом на те, щоб призадуматись над важливими справами загальноцерковного порядку.

5. Ваші пильні старання і наради мають цим разом особливу ціль, а саме *гідне відсвяткування близького вже Тисячоліття християнства на Русі-Україні*. За всього тільки три роки настане великий ювілей хрищення Вашого народу.

Славний Ваш князь Володимир — що його слушно почитають як творця і подвижника навернення Русі до християнської віри, — хоча взяв зі Сходу *літургічні обряди і священні церемонії*, то у свідомості свогого становища не тільки стояв до кінця в єдності цілої католицької Церкви, але і дбав пильно за приязні взаємини між Апостольським Престолом і своєю державою.

З найдавнішою традицією *української Церкви* поступив Ісидор, митрополит київський, коли 1439 року на Соборі у Флоренції підписав декрет, що ним грецька Церква об'єдналась з латинською.

6. Але в новіших часах не бракло нагоди, щоб єпископи, священники й їхні стада не показали мужности духа і постійности у захованні католицької віри, в обороні Церкви та її святої свободи.

З-поміж них мило тут згадати *аскетичну постать у Бозі спочилого перед сорок роками митрополита Андрея Шептицького*. Коли розшаліла перша європейська війна, прогнано його з престолу і виселено на далекий європейський Схід. Там і пробув він якийсь час під сторожею і нічого більше не бажав, як засвідчити найглибшу свою побожність до Апостольської Столиці й з усією готовістю, як цього була б потреба, понести *при Божій ласці навіть мучеництво за віру і за своє стадо, що для його спасіння вже довго присвячував свої сили і труди*. Його слідами пішли перед сорок літами всі Владики Західньої України з блаженної пам'яті Кардиналом Йосифом Сліпим во главі. Його світлу постать спогадуємо нині, в цю першу річницю смерті з особливою пошаною та подивом.

7. Тим часом, Дорогі Брати, нехай кріпить Вас усіх у Вашій праці й Вашім змаганні висказ Апостола народів: "Вірне слово: коли ми з Христом вмерли, то з Ним оживемо. Коли терпимо, то царствувати будемо з Ним. Коли відречемося Його, то і Він відречеться нас. Коли не віримо, Він остає вірний, бо не може самого себе виректися" (2 Тим. 2,11-13).

Цю нашу заохоту, Дорогі Брати, не можемо скріпити і закінчити відповіднішим способом, аніж упімненням того самого Апостола народів: "Чувайте, стійте у вірі, поступайте відважно і кріпіться" (1 Кор. 16,13). Засвідчуйте відважно Вашу віру перед усіма тими, що будь-яким способом намагаються її захитати, "стараючися заховати єдність духа у зв'язі мира. Одно тіло й один дух, як ви покликані до одної надії вашого призначення" (Еф. 4,3-4).

Згадайте, Брати, що "для осягнення повної вселенськості кожний народ, кожна культура, повинна здійснити власне завдання в загальному пляні спасіння. Кожна окрема традиція, кожна помісна Церква повинна бути завжди відкрита й уважна до інших Церков і традицій та одночасно, до вселенської і католицької спільноти; якщо б вона замкнулась у собі, то би наражувалася на небезпеку зубожіння" (Апост. Слов'ян, 27).

А з повною надією на Вас, що мужньо і радо відповісьте оцій Нашій заохоті при допомозі Божої ласки,

бажаємо Вам і *Вашій Церкві* кращих і спокійніших часів від Отця милосердя і Бога всякого потішення.

Після вислову отих моїх думок і перш ніж закінчити, вважаю моїм обов'язком подякувати вам, моїм Братам в єпископстві, за Ваш вклад у цей четвертий Єпископський Синод Української Католицької Церкви.

І зараз з повноти серця уділяємо всім Вам та Вашим вірним, а зосібна священикам, монахам і монахиням, наше Апостольське Благословення.

Богоматір — Мати України

Проповідь Блаженнішого Патріярха Мирослава Івана, виголошена українською та італійською мовами у Соборі Святої Софії 13 жовтня 1985.

Слава Ісусу Христу!

Ваша Еміненціє, Високопреосвященні й Преосвященні Владики, Ексцеленції Амбасадори, Достойні Гості, Всечесніші Отці, Преподобні Сестри, Дорогі в Христі Браття і Сестри!

“Величає душа моя Господа і возрадувався дух мій у Бозі Спасі моїм”. (Лк. 1,46)

Сьогодні слова тієї безсмертної поеми Марії повинні б бути на устах кожної української душі, де б вона не находилася. Радіють у Бозі душі наші, бо торжественно святкуємо великий празник, що його не має ніякий інший християнський нарід. Це празник Покрова-Опіки Пречистої Діви Марії Богоматері над нами впродовж цілої нашої християнської історії. Коли інші народи величають Її царицею, королевою, володаркою, госпожею — наш нарід досвідчений у своїй історії численними подіями, що Вона була його постійною Опіункою-захистом і охороною, зве Її Матір'ю. Коли наші людські сили були немічні, щоб оборонити себе від переважаючих сил ворогів, коли загибала загибала нам в очі, нараз являлась поміч і рятунок, а не смерть і кінець нашого існування. Коли могутня княжа держава перемінилась в руїну і різні орди гуляли нашими степами на попелищах наших сіл, міст, храмів і багатств нашої землі, ця руїна не була нам гробом, бо ми знову піднялися, щоб завітчати нашу землю зеленими садами і квітучими полями, серед яких голосили славу Божу нові храми, новий оклик до неба: “З нами Бог, зрозумійте народи, і покоріться, бо з нами Бог!” (див. *Велике Повечер'я*). Коли на руїнах постає козацька держава, в січовій церкві красується напис: “Покрий нас чесним Твоїм покровом і ізбав нас від усякого зла”. Коли ж знову прийшла руїна, неволя та ще грізніші вороги, що старалися вбити не лише тіло, але й душу, то тоді не загинула душа наша, не вмерла воля, а прийшло відродження,

освідомлення піддержане палкими словами наших провідників і пророків, скріплене кров'ю мучеників, що, людськи говорячи, не знати звідки брали силу, відвагу і сміливість творити нове життя і, борючися, готуватися до дня волі. Спостерігаючи так нашу історію, переживаючи всі грізні хвилини свого життя, в яких нам у вічі заглядала певна смерть, нарід бачив, що якась могутня сила його береже, його хоронить, та відвертає від нього грізні небезпеки. Кожне покоління пригадувало слова предків, що тією захороною й опікою була Марія — Мати Божа.

Таким чином свято Покрова перемінилось у нас в національне марійське свято, в якому з вдячністю згадуємо опіку Богоматері над нами впродовж цілої нашої історії. Ця віра основана на фактах, оспівана піснями-думами, переказана оповіданнями, легендами, записана літописцями та письменниками. Цю віру в наші часи двадцятого століття піднесло високо наше вояцтво, зокрема Українська Повстанська Армія, яка постала саме на празник Покрова 1942 року, і по війні місяць жовтень став наче марійським українським місяцем.

Сьогоднішнє торжество входу до мого кардинальського храму Собору Святої Софії припадає саме в навечер'я, коли Українська Церква святкує за юліянським календарем Празник Опіки-Покрова Пречистої Діви Марії. В деякій мірі Марія і Божа Премудрість єднаються, бо Марія — це Мати Слова-Логосу. Впродовж історії нашої Церкви, український нарід здвигнув храми для Божої Премудрости і для Пречистої Діви Марії, і в них висловлював свою синівську набожність.

Свято Покрова було другим храмовим празником Собору Святого Юра у Львові, в столичнім городі Західньої України. Кожного року великі маси народу наповняли Собор і площу, щоби торжественно подякувати Марії за Її благодаті й опіку. Мій Попередник Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький дякував Їй в імени цілого нашого народу і благав помочі в тяжких хвилинах народної скорби. Так, наша Катедра Святого Юра звеличувала торжественно Покров Марії, та сьогодні цей наш Собор, на жаль, мовчить...

Одначе наш Святіший Отець Іван-Павло II не бажає, щоби лише панувала мовчанка цієї Церкви. Якщо сьогодні я не маю можливості увійти до моєї Катедри Святого Юра, ось Наступник Петра підносить цей Собор Святої Софії до кардинальського Титулу "на пам'ять по всі часи". Так довго як Львівському Архієпископові й Галицькому Митрополитові буде заборонений вступ до його Катедри, цей Собор Святої Софії у Римі служитиме йому за Про-Катедру. Як Отець і Глава Української Католицької Церкви, як Наступник двох колон нашої Церкви в цьому столітті, Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького й Ісповідника Віри Йосифа Кардинала Сліпого, згідно з волею Святішого Отця я входжу до святого цього храму Божої Премудрости-Слова і Його Матері й беру його в символічне посідання тут у Римі, бо як ізгой нашої Митрополії й як Кардинал Святої Римської Церкви, я одержую цю Катедру вмісто тієї правдивої й традиційної у Львові, до якої я не можу увійти, бо сили зла не шанують основне право на існування для нашої Церкви. Беручи в посідання цей Храм Святої Софії, я відновляю і стверджую глибоку і вікову зв'язь єдності Собору Святого Юра з Католицькою Церквою. Не роблю я це сам, але разом із усім Синодом, ієрархією, священством, монашеством і вірними Української Католицької Церкви. Ми засвідчуємо тут явно цю нашу єдність з Римом нашою присутністю, нашими молитвами, нашою ісповіддю віри, нашою прославою Богородиці — Покрова України. Цим актом наш осідок тимчасово переноситься тут до Риму аж доки, коли з Божої волі, буде проголошений день волі нашій Батьківщині Україні і нашій Католицькій Церкві, коли врешті її Отець і Глава переїде до своїх вірних чад і коли прах мого Великого Попередника, Кардинала Йосифа Сліпого буде перенесений до Львова і спочине побіч Митрополита Андрея Шептицького, коли зможемо помолитися в Соборі Святого Юра до Божої Премудрости і проголосити всьому світові: "Господу сице ізволившему і устроївшему вся премудро, слава і похвала".

Користаю з цієї нагоди, щоби подякувати Святішому Отцеві і всім Представникам Святої Столиці за їх сталі

зусилля, спрямовані, щоби відзискати Українській Католицькій Церкві не лише публічне визнання її природного і ненарушного права до існування, але також і повну свободу. Нехай мені буде вільно попросити Достойних церковних і світських Гостей чинно помагати поневоленим народам і переслідуваним Церквам Східньої Європи, не тільки Україні, але й Литві, Латвії, Естонії й Білорусії. Піддержуйте нас у нашій важкій боротьбі, щоби одержати повну релігійну свободу. Привілеїв ми жодних не шукаємо! Ми хочемо лише вільно жити, молитися й ісповідувати, так як жили й ісповідували наші предки, згідно, з природним правом людини.

На світанку другого тисячоліття нашого християнства ми хочемо служити Христові у вільній Україні й бажаємо, щоби це наше природне право, від якого ніколи не відступимо як Церква і Нарід, шанували всі народи землі.

Беру в посідання цю мою Про-Катедру на закінчення Синоду Єпископів Української Католицької Церкви і перед Надзвичайним Синодом Єпископів Вселенської Церкви, з нагоди двадцятої річниці завершення Другого Ватиканського Собору, який нас навчає: "Східні Церкви так, як і Західні, мають право й є зобов'язані рядитися згідно з власними питоменими правилами, бо ці правила мають за собою шановну давнину, краще відповідають звичаям їхніх вірних і являються придатнішими для старання про добро душ". (Про Східні Церкви, ч. 5).

В імені цього нашого Синоду, який є конкретним здійсненням цитованого Декрету, я попросив Святішого Отця Івана-Павла II, який себе дійсно почуває "нашим братом із крові і кости", піднести українське Верховне Архиепископство до Патріярхату, завершуючи в той спосіб наші вікові й законні змагання і відновлюючи нашу повну ідентичність. В XIX сторіччі Папа Григорій XVI (1843-1853) хотів визнати українцям Патріярхат, бо сто сорок років тому Українська Церква була загрожена переслідуванням та небезпекою знищення з боку царської Росії. Але воно, здається, було в планах Основника Церкви Ісуса Христа, щоби того великого чину довершив перший Папа Слов'янин у навечер'я тисячоліття Хрищення України за князя Володимира Великого. Наша Церква була насиль-

но і під терором прилучена світською безбожницькою комуністичною владою до Російської Православної Церкви. Наші єпископи згинули як мученики й ісповідники. Священиків, монахів, монахинь і вірних нашої Церкви від сорок літ по нинішній день карають обмеженнями, дискримінацією, в'язницями, засланнями у Сибір і примусовою працею. Останніми часами московська пропаганда старається навіть заперечити наше християнське тисячоліття. Не зважаючи на це жорстоке переслідування, вклад Української Католицької Церкви в поширенні Христової Віри серед безбожництвом загрожених народів, світло і радість Христову, які ми несемо сусіднім поневоленим народам, факт, що ми є Церквою помісною — *sui iuris* з власним синодальним устроєм, підказують визнати цій Церкві патріярший статус, який вона як Східня Церква має мати.

Отож прохаю Вас, Всесвітліші й Достойні Гості, допоможіть Святішому Отцеві у тисячоліття українського християнства визнати Патріярхат для нашої Церкви, яка є найбільшою і найважливішою між Східними Католицькими Церквами. Відновлюючи її древню повноту, ця Церква, яка стоїть у найбільш загрожених передніх лавах усього християнства, зможе краще сповнити своє завдання оборони Христової Віри сьогодні, і, дай Боже, у близькому майбутньому — це наше найбільш одушевляюче завдання нового поширення Христової Благовісті на землях духово сплюндрованих безбожним комунізмом.

Дорогі Браття і Сестри! Ось ці думки находять мені з нагоди мого Входу до Собору Святої Софії в навечер'я празника Марії — Покрова України. Сам факт, що забезпечуємо тяглість існування нашої Церкви, що ми перенесли стільки наших вартостей і установ зі Львова на цю римську землю, все це даром Марії. І ще є її даром це, що можемо продовжувати працювати і приготувляти наш поворот до вільної Батьківщини, де святкуватимемо з відновленою і посвякчасною вдячністю празник опіки — Покрова нашої Матері й Заступниці.

Поміч Марії, її Покров над нами — це вислід нашої любови до Неї. Вона це зробила нам — своїм вірним дітям.

Невимовно радію з Вами, Дорогі Браття і Сестри! Радію з усім нашим Народом, що цей повний змісту акт можу завершити, продовжуючи почате діло мого великого Попередника Блаженнішого Йосифа. Його велика набожність до Богоматері і його велике уповання на Її поміч дали нам радість сьогоднішнього дня. Його будова на окраїнах Риму сповняє свою місію, голосить світові і Римові нашу славу, наші страждання і наші надії. "Сей день єгоже сотвори Господь возрадуємся і возвеселімся в онь".

Беру в посідання святий храм цей Святої Божої Премудрости і Її Престола Препоблагословенної Богоматері Марії, щоби гідно продовжувати в міру моїх сил і з Божою поміччю діло великих моїх попередників, спадкоємців спадщини, віри, слави і прав святого нашого Києва і Львова. Благаю з Вами милостивого Господа, щоб дав нам діждати тієї хвилини коли вольними устами заспіваємо Йому благодарственну пісню, а Його Боже-ственній Матері зложимо в подяку наші синівські сердечні почуття радости. Амінь.

“Земля укрита горами трупів і ріками крові”

*Промова Блаженнішого Патріярха Мирослава-Івана
Кардинала Любачівського на Папському Синоді — 25
листопада 1985 р.*

Ваша Святосте, Емінінції та Ексцеленції, Члени та
Гості!

Говорю тепер в імені Української Католицької Церкви.
Вірні цієї Церкви знаходяться не лиш у своїй батьківщині
Україні, вони теж розсипані по світі, по різних континентах.
Бажаю говорити насамперед про вірних в Україні
і потім про нашу Церкву в загальному.

Для українців католиків у самій Україні II Ватиканський Собор зо своїми рішеннями в дійсності ніколи не відбувся. Це може Вам звучати дивно, але це ж сумна дійсність ХХ століття. В Україні жодному католицькому єпископові, жодному священникові ні мирянинові не дозволено практикувати своєї релігії. Для них усіх не існує свобода релігії, ані свобода совісті.

Мій попередник, бл. пам. кардинал Йосиф Сліпий, Ісповідник, очевидець і в'язень Христа ради, який ніс свідчення для Церкви в різних в'язницях, концентраційних таборах та лагерьх Сибіру, описав нашу землю цьому самому зборові в 1971 р., як “укриту горами трупів і ріками крові”. Криваві переслідування, як це було в повоєнних роках, тимчасово ущухли, проте зухвале заперечення релігійних прав сильніше ніж колибудь. До вільного світу доходять перекручені вістки про факти, які контролюють і нагинають публічну опінію. Однак жодна сила советської дезінформації не може стерти скритих фактів. Нашу Церкву офіційно заборонено. Існує вона лише в підпіллі з великим страхом перед гоненням. Говорю Вам це, щоб пригадати моїм дорогим Братам у єпископаті, які тішаються блаженством вольностей вільного світу, що жорстока дійсність існує, і не можна її зігнорувати дипломатичним мовчанням.

Сьогодні, не зважаючи на Гельсінські угоди і на наполягання Святішого Отця, щоб шанувати основні людські права, такі переслідування далі існують. Стою

перед Вами як єпископ цієї катакомбної Церкви, яку постійно переслідує в усякий можливий спосіб безбожна власть за останніх 40 років. Прохаю тільки однієї ласки, а саме, щоб цей наш найвищий збір пам'ятав про терплячу Церкву та інформував вірних під Вашою душпастирською опікою про існування переслідуваних християн, які тепер терплять, щоб зберегти живою віру. За словами св. Павла, “як страждає один член, страждають з ним усі члени” (1 Кор. 12,26). Якщо вірні Церкви у вільному світі бажають дати моральну піддержку своїм переслідуваним братам, багато зроблять, коли говоритимуть уголос в їх обороні та коли молитимуться за зріст їх геройської витривалості. Така християнська солідарність дає правдивий доказ, що ми бажемо, щоб ідеали правди, справедливості, миру і братньої любови жили між нами і, у такий спосіб, здійснити нам бажання II Ватиканського Собору.

Ще є одна справа, про яку мушу говорити при цій нагоді, у 20-річчя II Ватиканського Собору Українська Католицька Церква змагається, щоб віднайти свою східню спадщину, яку, на жаль, занедбано в останніх кількох століттях. Митрополит Андрей Шептицький, який провадив нашою Церквою майже пів століття, започаткував цей зворот до східньої духовості в нашій Церкві. Двадцять років тому цей рух відродження одобрено в соборових декретах *Orientalium Ecclesiarum* та *Unitatis Redintegratio*. Там із наголошенням стверджено, що Церкви східніх обрядів, у повній злуці з римським Апостольським Престолом, мають пильно працювати, щоб цілковито відзискати всю свою древню спадщину: правничу, богословську й духовну (див. О.Е. ч. 4 і 5). Другий Ватиканський Собор дав нам повну заохоту, щоб працювати над нашим відродженням та допоміг нам утвердитись у тому, що ми йдемо у правильному й потрібному напрямі. Що саме бажемо досягнути? Бажемо жити згідно з власним древнім благочестям — традицією католиків східніх обрядів, обрядів великих Отців Церкви. Наш корінь східній, наша духовість східня. Важне для наших душ та для Церкви, щоб ми залишилися східніми. Не шукаємо тут особливого відзначення, ні самолюб-

ної світськості, бажаємо лише жити за своїм благочестям. Бути східнім не означає конечно бути православним. Можна бути католиком східнього обряду, так як можна бути католиком латинського обряду. Ми є східнього обряду. Це наша спадщина. Наше існування як правдивих католиків, а разом і правдиво східніх, це найкращий доказ вселенськості Христової божественно заснованої Церкви.

Як східня католицька Церква, ми вірні глибоко турбуємося про наших східніх православних братів, які прийняли б радо наше дещо спізнене вияснення для них. Ми для них — “уніяти”, ми є для них еклезіологічною аномалією. Для них ми латинники у східніх шатах, тому що ми залежні прямо від західнього патріярхату Риму. Для них ми не є повноправною Церквою східнього обряду у злуці з Римом. Вони вважають нас просто місцевою групою східнього обряду, залежною від Церкви латинського обряду. У східній еклезіології є важко збагнути таку ускладнену злуку.

Ми, східні католики, чуємося дуже незручно в теперішній ситуації. Замість, щоб ми вповні свідчили про вселенськість католицької Церкви Христа, ми, східні католики, згідно з думкою багатьох християн, стали перешкодою до дальшого свідчення перед нашими православними братами у Христі. І, справді, нас уважають за таких. Не забуваймо, що православний Схід, сьогодні ще не у злуці з Святим Римським Престолом, напевно прагне відновити повну спільність з всіма християнами. Нам католикам одного дня доведеться скласти звіт про нашу католицькість та правдиву нашу вселенськість.

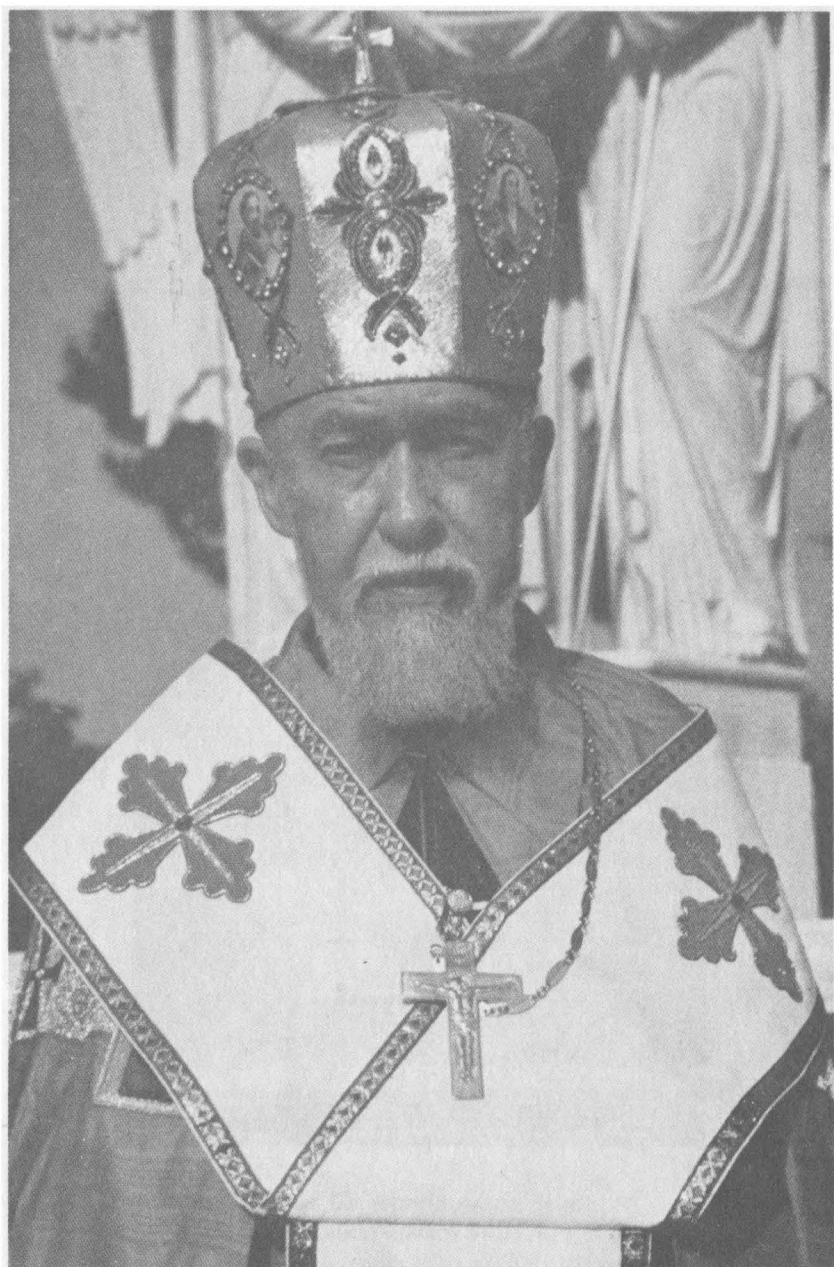
Члени цього Синоду, які мали шану брати участь у II Ватиканському Соборі 20 років тому, пам'ятають, як мій безпосередній попередник, бл. пам. кардинал Йосиф Сліпий прохав Собор, дня 11 жовтня 1963 р., визнати нашу Церкву як одну із східніх патріярхатів на основі історичних, правничих, екуменічних та пасторальних рацій. Собор своїм декретом про східні Церкви передбачив можливість здійснення такого визнання (див. ч. 11). Проте, в останніх 20-ох роках нічого не зроблено, щоб це здійснити. Це для нас стало причиною знеохоти і дивно

воно. Якщо причиною цього є страх, щоб не занепокоїти існуючі патріархати, тоді не можна не добачити інших, важливіших рацій для цієї справи, а саме, соборова еkleзіологія, правдивий екуменізм та, головню, дуже практичні пасторальні рації справді вимагають заснування патріархатів у східних Церквах, які своєю величиною та організацією готові на такий крок. Треба нам запевнити вірних про дійсність всесвітньої єдності, не зважаючи на те, куди доля змусила їх поселитися далеко від їхньої батьківщини; треба нам запевнити для них душпастирську працю й опіку, до якої вони призвичаєні та на яку мають право.

Більше, ніж сто років тому, папи Григорій XVI і Пій IX, у роках 1843-1853, хотіли проголосити український патріархат, бо навіть тоді нашій Церкві загрожувало знищення з боку російської царської імперії. Та здається, що Боже Провидіння запланувало залишити цю рішучу дію першому папі, що походить із слов'янського роду, щоб зробити це відзначення визнанням, та ще й напередодні тисячорічного ювілею прийняття християнства в Україні за часів володіння св. Володимира Великого. Хоч нашу Церкву жорстоко переслідувано, Бог допоміг нам остатись із Ним, як солідна східня і католицька спільнота — *sui iuris* — зо своїм синодальним управлінням у злуці з Петром.

Із цих причин я повторюю ось сьогодні прохання мого попередника, в імені цілої нашої церковної спільноти, а саме, щоб Українській Католицькій Церкві визнано статус патріархату, згідно з традицією Сходу та згідно з духовними потребами своїх вірних для сучасності й для майбутності. Це роблю і так поступаю на основі постанови соборового декрету: "Тому що патріархальна установа є в східних Церквах традиційним видом управління, цей священний і вселенський Собор бажає, щоб там, де потрібно, було встановлено нові патріархати" (О. Е., ч. 11).

Світлини



*Блаженніший Отець Мирослав Іван
Кардинал Любачівський*



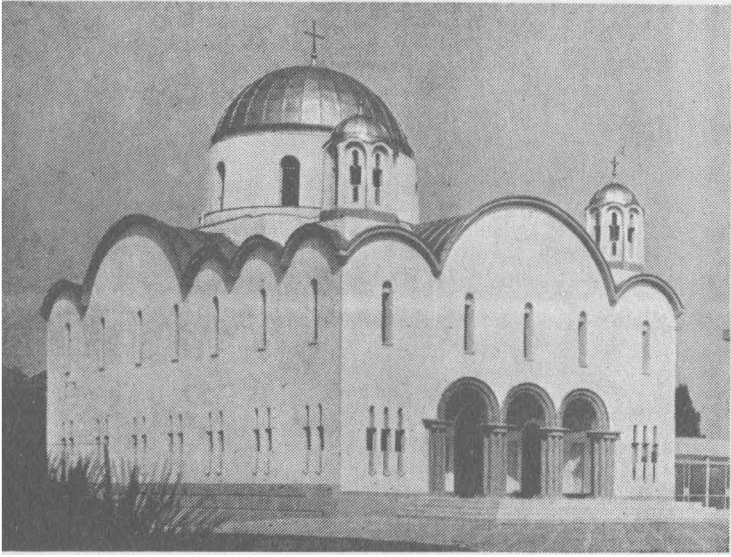
*Пам'ятник Св. Володимира Великого
Володаря-Христителя України в Києві*



Собор Св. Софії, Київ



Собор Св. Юрія, Львів



Собор Св. Софії, Рим

З м і с т

- 5 Чи справді було хрищення Росії 988 року?
- 15 Московська Православна Церква на службі московського імперіялізму.
- 19 Відокремлення Митрополії Київської від Московської.
- 22 Початок втручання царя у справи Московської Церкви.
- 30 Творення патріархату в Москві.
- 33 Реформа Російської Церкви, яку завів цар Петро I, "Великий".
- 37 Російські царі послуговуються Російською Православною Церквою у своїх політичних цілях.
- 39 Підпорядкування Київської Митрополії московському патріярхові.
- 48 Комуністи наvertsають українців католиків до "віри предків".
- 53 Показник джерел

Д о д а т к и

- 61 Східні Церкви мають право на Патріярхат.
- 64 Українська католицька спільнота має право на релігійну свободу.
- 69 Богоматір — Мати України.
- 75 "Земля укрита горами трупів і ріками крови".

С в і т л и н и

Блаженніший Отець Мирослав Іван Кардинал Любачівський (81) — Пам'ятник св. Володимира Великого Володаря-Христителя України в Києві (83) — Собор св. Софії, Київ (84) — Собор св. Юрія, Львів (85) — Собор св. Софії, Рим (86).